

Gedeputeerde en Provinciale Staten van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag

Natuurlijk verder met een sterk *groenblauw* netwerk!

Bron: Ateliergroenblauw.nl

Datum : 2 maart 2015
Ons kenmerk : 2015/023

Geachte leden van GS en PS,

De Randstad is een relatief groene en waterrijke Deltametropool. Door dit groen en water via een sterk groenblauw netwerk beter te benutten en verbinden met de netwerken voor recreatie, mobiliteit en erfgoed ontstaat een mooiere metropool waarin het aangenamer wonen, werken, reizen en recreëren is.

Deze strategische notitie is geschreven omdat de provincie(s) en partners kansen laten liggen om via een sterk groenblauw netwerk dat stad en land met natuur en water dooradert en verbindt en ook recreatief ontsluit de leefomgevingskwaliteit, het welzijn en de welvaart van onze inwoners te versterken.

In deze notitie concluderen wij dat deze kansen mede blijven liggen omdat het in provinciaal Zuid-Hollands beleid voor ruimte, mobiliteit, groen, water en erfgoed **ontbreekt aan een integrale benadering en samenhangende en provinciedekkende aanpak van dit groenblauwe netwerk.**

De samenvatting op de volgende pagina's bevat **vijf aanbevelingen** aan de provincie Zuid-Holland **om** samen met partners met een sterk groenblauwe netwerk voor onze bewoners en bezoekers **van Zuid-Holland en de Randstad een aantrekkelijke natuur- en waterrijke fiets- en vaarmetropool te maken en ook internationaal te promoten: 'Holland by bike and boat'!**

De Provinciale Adviescommissie Leefomgevingskwaliteit van Zuid-Holland,

Jan (J.J.) Helder

Jos (J.M.) Brouwer

W.G.

W.G.

Voorzitter

Secretaris

Samenvatting

Aanleidingen

Voor deze notitie

Timing

Benut het momentum:

1. **provinciale verkiezingen:** deze notitie roept een nieuw college op om de kansen te benutten om
2. in het **jaar van de ruimte** (2015) via een sterk groenblauw netwerk de ruimtelijke en leefomgevingskwaliteit en het woon- en vestigingsklimaat te versterken;
3. **omgevingsvisie:** een sterk groenblauw netwerk vormt een belangrijke bouwsteen voor de provinciale Omgevingsvisie die de komende collegeperiode zal worden ontwikkeld;
4. **provinciale kerntaken:** de provincie is groenblauw steeds meer aan zet, ook in het kader van de Omgevingswet.

Inhoudelijk

Een sterk groenblauw netwerk draagt bij aan:

5. **een aantrekkelijke natuur- en waterrijke provincie:** Zuid-Holland heeft volop kansen om met een sterk groenblauw netwerk de ruimtelijke kwaliteit te versterken;
6. **integrale gebiedsvisies:** een sterk groenblauw netwerk vormt ook een belangrijke bouwsteen voor integrale gebiedsvisies die samen met gebiedspartijen worden ontwikkeld;
7. **natuur en water van en voor mensen:** een sterk groenblauw netwerk levert een belangrijke bijdrage aan nabij en beleefbaar groen en water.

Ambitie: Maak van Zuid-Holland en de Randstad met een sterk groenblauw netwerk een aantrekkelijke fiets- en vaarmetropool!

Hieronder zijn de volgende vijf aanbevelingen samengevat om met een sterk groenblauw netwerk deze waterrijke en groene provincie en Randstad voor onze bewoners te ontwikkelen en voor onze bezoekers te profileren en promoten als aantrekkelijke fiets- en vaarmetropool: **'Holland by bike and boat'**.

Aanbevelingen

1. Werk aan een sterk groenblauw netwerk

Inhoudelijk vraagt een robuust groenblauw netwerk dat stad en land dooradert en verbindt om een integrale visie en samenwerking om de fysieke netwerken van water, natuur, landschap, recreatie, erfgoed en mobiliteit onderling beter met elkaar te verbinden en te versterken. Het gaat daarbij vooral om het beter benutten en verbinden van het bestaande, waarbij dit netwerk:

- de stad en verstedelijkt gebied en ook het buitengebied klimaatbestendiger en waterrobuuster maakt: het brengt groen en water de stad in en draagt bij aan beperking van het zomerse stedelijke hitte-eilandeffect;
- ons (stedelijk) landschap en erfgoed en onze wateren en natuurgebieden natuurrijker en aantrekkelijker maakt en beter met elkaar verbindt;
- stad en land beter met elkaar verbindt en recreatief en toeristisch aantrekkelijker en beter bereikbaar en beleefbaar maakt per fiets, te voet en over water en ook van grote waarde is voor het woon-werkfietsverkeer.

- op een maatschappelijk kosteneffectieve wijze voor onze inwoners bijdraagt aan de kwaliteit van wonen, werken en recreëren en daarmee ook aan het woon- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland.

2. Doe dit grof- en fijnmazig

Waar de provincie in hoge mate verantwoordelijk is voor aanleg en onderhoud van het groenblauwe en ook recreatief verbonden grofmazige of hoofdnetwerk zijn de gebiedspartijen in hoge mate verantwoordelijk voor het fijnmazige netwerk.

Grofmazig groen: natuurlijke dijk

Grofmazig blauw: natuurlijke kreek

Fijnmazig groen: natuurlijke akkerrand

Fijnmazig blauw: natuurlijke sloot

3. Werk ook aan een sterk groenblauw bestuurlijk netwerk

Realisatie van een sterk groenblauw netwerk vraagt om een goede bestuurlijke samenwerking binnen de overheden tussen rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Daarbuiten vraagt dit ook om een goede samenwerking met private partijen en maatschappelijke organisaties en ook vrijwilligers die bijdragen aan het ontwerpen, aanleggen, onderhouden en beheren van dit netwerk. Neem als provincie de regie en initieer vanuit een gezamenlijk belang de inhoudelijke en bestuurlijke samenwerking om te komen tot ontwerp en uitvoering van een provinciedekkend netwerk dat stad en land robuust en herkenbaar groenblauw dooradert en verbindt. Maak daarbij gebruik van ontwerpateliers en van de provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit Abe Veenstra.

4. Ontwerp samen een sterk groenblauw netwerk

Mobiliseer bij de betrokken partijen de deskundigheid en ontwerpende en ontwikkelde krachten om te komen tot een robuust ontwerp van dit groenblauwe netwerk. Dit netwerk vormt het groenblauwe casco voor het landschap dat gebiedsgericht samen met partners verder wordt ingevuld en uitgewerkt. Een sterk groenblauw netwerk vormt samen met een sterk stedelijk en infrastructuurnetwerk onderdeel van een economisch, ecologisch en sociaal sterke provincie en Randstad.

5. Werk samen aan de realisatie van dit netwerk

Werk samen met partners aan de realisatie van een hoogwaardig en robuust groenblauw netwerk met breed maatschappelijk en financieel draagvlak. Benut daarvoor naast middelen van provincie en partners o.a. ook Europese middelen en middelen uit het Deltaprogramma. Start met investeren in het groenblauwe netwerk waar dit urgent en snel te realiseren is en een hoog maatschappelijk rendement heeft. Breid na bewezen succes dit netwerk stapsgewijs en gebiedsgewijs verder uit tot een provinciedekkend netwerk dat ook aansluit op het groenblauwe netwerk daarbuiten.

Strategische notitie

***Natuurlijk verder met
een sterk **groenblauw** netwerk!***

Inhoudsopgave	Pagina
Aanbiedingsbrief	1
Samenvatting	2-3
Strategische notitie	4
1. Groenblauw netwerk: waarom?	6
Aanleidingen: redenen voor het schrijven van deze notitie	
1. Provinciale verkiezingen / kansen voor een nieuw college	6
2. Jaar van de ruimte	6
3. Provinciale Omgevingsvisie	7
4. Provinciale kerntaken	7
5. Een aantrekkelijke groenblauwe provincie	7
6. Integrale gebiedsvisies	7
7. Natuur en water van en voor mensen	8
Ambitie: maak van Zuid-Holland met een sterk groenblauw netwerk een aantrekkelijke fiets- en vaarmetropool!	9
2. Groenblauw netwerk: wat is het?	10
Netwerken van natuur en water... met als opgave deze te versterken en beter te verbinden met de netwerken voor recreatie, mobiliteit, landschap en erfgoed	
3. Groenblauw netwerken: wat is er?	12
Inventarisatie van de bestaande (losse) netwerken voor natuur, water, recreatie en erfgoed in Zuid-Holland.	
4. Groenblauw netwerk: wat is het beleid?	22
Constateringen: inventarisatie van het provinciale beleid ten aanzien van groenblauwe netwerken.	
5. Groenblauw netwerk: wat ontbreekt er?	24
Conclusies: beschrijving van wat er beleidsmatig ontbreekt.	
6. Groenblauw netwerk: wat is er nodig?	25
Aanbevelingen: beschrijving van wat er nodig is om te komen tot een sterk groenblauw netwerk	
Bijlagen	
1. Aanloop naar deze notitie	30
2. Bestaande en gerealiseerde groenblauwe plannen	31
3. Ecosysteemdiensten	39
4. Groenblauwe dooradering en ecosysteemdiensten	41

1. Groenblauw netwerk: waarom?

Aanleidingen: redenen voor het schrijven van deze notitie

1. Provinciale verkiezingen / kansen voor een nieuw college

Benut de kansen om met een sterk groenblauw netwerk de leefomgevingskwaliteit te versterken.

Benut in een nieuwe coalitieakkoord en als nieuw college de kansen om met een sterk groenblauw netwerk op doeltreffende en doelmatige wijze zowel de leefomgevingskwaliteit als het woon- en vestigingsklimaat en daarmee ook het welzijn en de welvaart in Zuid-Holland te versterken.

In deze notitie concluderen wij dat deze kansen mede blijven liggen omdat het in provinciaal beleid voor ruimte, mobiliteit, groen, water en erfgoed ontbreekt aan een integrale benadering en samenhangende en provinciedekkende aanpak van dit groenblauwe netwerk.

Deze notitie vormt een uitwerking van kans 8 uit ons advies [Tien kansen voor een nieuw college](#) om via groenblauwe dooradering de samenhang en kwaliteit van stad en land te versterken.

2. Jaar van de ruimte

Het groenblauwe netwerk draagt bij aan ruimtelijke kwaliteit, benut het momentum: 2015 is het jaar van de ruimte

Een robuust groenblauw netwerk versterkt de ruimtelijke kwaliteit omdat het bijdraagt aan de gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde van de ruimte. Dit komt doordat een groenblauw netwerk zowel de kwaliteit van het buitengebied als van het stedelijk landschap versterkt. Dit groenblauwe netwerk ontsluit, verfraait en verrijkt zowel het agrarisch als stedelijk landschap. Een groenblauw netwerk dat ook verbonden is met en loopt door stedelijk gebied - waaronder onze woonwijken en bedrijventerreinen - versterkt ook het woon- en vestigingsklimaat. Het immers aangenamer wonen, werken, pauzeren en recreëren aan natuurlijk groen en water, wat zich ook vertaalt in hogere vastgoedwaarden.

Die **gebruikswaarde** zit o.a. in het bergen en zuiveren van water, in het beperken van zomerse hittestress in het zuiveren van lucht, het tegengaan van stress en bewegingsarmoede. Want zicht op meer en nabij groen en beweging buiten in het groen of op of langs het water draagt bij aan de gezondheid. Er zijn diverse fact sheets verschenen over de gezondheidsbaten van groen, waaronder van het [IVN](#) en van de [Provinciale Raad Gezondheid Brabant](#). Die baten worden ook steeds beter wetenschappelijk onderbouwd, o.a. door [Jolanda Maas aan de VU](#). Zie o.a. [Hetgroenemedicijn.nl](#) voor meer informatie.

De **belevingswaarde** zit met name in het versterken van het woon- en recreatiegenot voor onze inwoners, waarbij volgens [Promotieonderzoek](#) de consument recreatie dichtbij huis wil, erfgoed hoog waardeert en water favoriet is.

Die toegenomen gebruiks- en belevingswaarde draagt ook bij aan de **vastgoedwaarden**. Zo levert volgens het [WUR-rapport](#) naar de invloed van groen en water op de huizenprijzen een woning met de achterzijde aan het water gemiddeld 15% meer op en aan een buitenwijkse plas zelfs 28%. Uitzicht op open landschap levert 12 % meer op. Door uitzicht op binnenstedelijk groen stijgt de vastgoedwaarde 6 tot 15%. Het LNV-rapport [Natuur en landschap op waarde geschat](#) meldt dat het huizen door groen 4% tot 12% meer waard zijn (hoe nabijer en schaarser dit groen, hoe groter die bijdrage).

In stedelijk gebied kan in sommige delen met veel leegstand bij herstructurering en transformatie ook weer ruimte worden vrijgemaakt voor groen en water om de gebiedskwaliteit te versterken. Dit geldt o.a. voor winkelgebieden en bedrijventerreinen. Zo maakte de gemeente [Roosendaal](#) onlangs bekend dat zij haar winkelcentrum dat met veel leegstand kampt compacter en aantrekkelijker wil maken door panden te slopen en meer groen te introduceren om te komen tot 'Een compactere, groenere binnenstad, met meer beleving en meer cultuur'. Verder zijn

in veel centra van steden de eerder gedempte sloten en grachten hersteld om de binnenstad weer aantrekkelijker te maken. De provincie Zuid-Holland gaf in 2012 met de [Masterclass groene bedrijventerreinen](#) het goede voorbeeld.

Een robuust groenblauw netwerk dat bijdraagt aan een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting van stad en land levert ook een - met voortgaande klimaatverandering versterkte- bijdrage aan de **toekomstwaarde** van de ruimte. Met groenblauwe netwerk worden natuur, -water en -recreatiewaarden gecombineerd en versterkt. Dit groenblauwe netwerk draagt bij aan mee samenhang in het natuur-, water- en recreatiebeleid. Dit netwerk draagt ook bij aan het slimmer omgaan met schaarse ruimte.

3. Provinciale Omgevingsvisie

Ontwikkel samen met partners een integrale Omgevingsvisie waarin dit groenblauwe netwerk integraal is opgenomen. Dit groenblauwe netwerk vormt een belangrijke inhoudelijke bouwsteen van de in de komende collegeperiode op te stellen integrale Omgevingsvisie. Het gaat om een groenblauw netwerk dat ook het stedelijk gebied - waaronder onze woonwijken en bedrijventerreinen - dooradert en met het buitengebied verbindt en daarmee de kwaliteit van wonen, werken en recreëren in Zuid-Holland versterkt. Een samenhangende visie op en aanpak van het groenblauwe netwerk draagt ook bij aan de beoogde overgang van sectoraal naar integraal provinciaal beleid. Een sterk stedelijk en infrastructuurnetwerk maken uiteraard ook onderdeel uit van de integrale Omgevingsvisie.

4. Provinciale kerntaken

Nu met het Rijk het omgevingsbeleid steeds meer heeft overgedragen aan provincies en gemeenten is voor behoud en versterking van de van de fysieke leefomgeving, waar de omvang en kwaliteit van natuur en water onderdeel van uitmaken, de rol van de provincie cruciaal. Volgens [Planning](#) treedt de Omgevingswet vanaf 2018 in werking.

Een sterk groenblauw netwerk levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. Benut een sterk groenblauw netwerk als middel om in lijn met het [Nieuw Nationaal Waterplan](#) ook ruimte en water beter en efficiënter met elkaar verbinden en om te komen tot een toekomstgericht en robuust watersysteem. Het voorkomen van wateroverlast en droogte en het bereiken van een goede waterkwaliteit en een gezond ecosysteem dragen immers bij aan welzijn en welvaart. Bijlage 2 van deze notitie gaat nader op ecosysteemdiensten en bijlage 3 op groenblauwe dooradering als een van de manieren om hier invulling aan te geven. Met name het grofmazige netwerk overstijgt gemeente- en gebiedsgrenzen en vraagt om provinciale coördinatie en om samenwerking met partners. Dit geldt zowel binnen de provincie als daarbuiten, want een grofmazig groenblauw provinciaal netwerk past idealiter weer binnen en sluit aan bij de nationale en internationale netwerken van natuur en water.

5. Een aantrekkelijke groenblauwe provincie

De provincie en partners kunnen nog volop kansen kunnen benutten om via een groenblauw netwerk dat stad en land met natuur en water dooradert en verbindt en ook recreatief ontsluit de recreatieve, landschappelijke en leefomgevingskwaliteit voor onze inwoners te versterken. Het gaat om een groenblauw dat zowel nuttig als aangenaam is voor mensen: dus zowel functioneel als fraai. Een groenblauw netwerk voor en door mensen dat bijdraagt aan onze gezondheid, ons welzijn en onze welvaart. Die kansen komen voor uit een integrale provinciale visie op een stad en land dooraderend en verbindend groenblauw netwerk. Groenblauwe dooradering is in Zuid-Holland met name kansrijk in de gebieden die stad en land verbinden (zie de kaart op de volgende pagina). Die groenblauwe netwerk versterkt uiteraard ook de natuurwaarden en draagt bij aan behoud en versterking van soorten als de bij, bosuil, grutto, otter, zalm, zeearend en zeehond, zoals genoemd in het [Natuurmanifest Leve\(nd\) Zuid-Holland](#).

6. Integrale gebiedsvisies

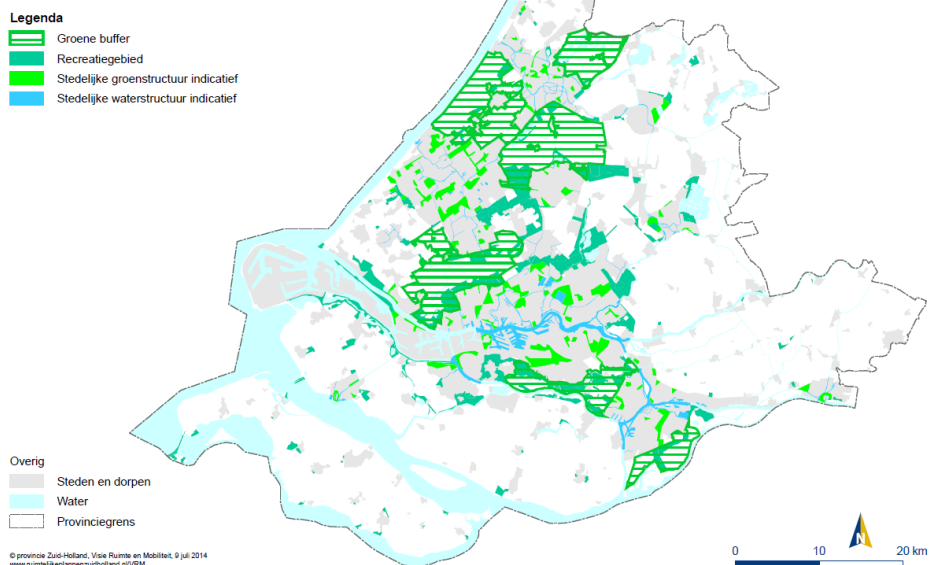
Het **groenblauwe** netwerk vormt een belangrijke bouwsteen voor integrale gebiedsvisies

In ons advies [Tien kansen voor een nieuw college](#) roepen wij de provincie op om - mede op basis van de gebiedsprofielen en in samenwerking met gebiedspartners - te komen tot integrale en breedgedragen gebiedsvisies. Een sterk groenblauw netwerk vormt een belangrijke bouwsteen voor die visies. Vervolgens is het zaak om samen met gebiedspartners - waaronder de grondeigenaren, ondernemers, burgers en maatschappelijke organisaties - gebiedsgericht dit groenblauwe netwerk verder en ook fijnmaziger en in projecten uit te werken en stap voor stap in praktijk te realiseren. Een sterk stedelijk en infrastructuurnetwerk maken uiteraard ook onderdeel uit van integrale gebiedsvisies.

Stad en land verbonden

Kaart 10 Stad en land verbonden

(verbeelding aanklikbare kaartlagen digitale plan)

Bron: [Visie Ruimte en Mobiliteit](#)

7. Natuur en water van en voor mensen

Een sterk **groenblauw** netwerk levert een belangrijke bijdrage aan beleefbaar groen en water en verkleint daarmee de kloof tussen burger en natuurbeleid

In Nederland is er vrijwel geen sprake van ongerepte natuur, want vrijwel overal staat de natuur onder invloed van menselijke activiteiten. In Nederland kan daarom beter gesproken worden over 'halfnatuur' of 'cultuurnatuur'.

Doel van deze notitie is om de huidige kloof tussen natuur en natuurbeleid te verkleinen door natuur te ontwikkelen waar de mens profijt van heeft. Het gaat dus om het ontwikkelen van natuur die nuttig en aangenaam voor ons is en liefst ook nabij en beleefbaar.

Natuurrijke groenblauwe dooradering vormt een manier om natuur en daarmee ook leefomgevingskwaliteit en waarde toe te voegen aan functies als landbouw, recreatie, reizen, wonen en werken.

Het beschermen en via groenblauwe dooradering beter onderling verbinden van natuurgebieden wordt gesteund door een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking blijkt uit het WUR-rapport [Maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuurbeleid](#).

Groenblauwe dooradering kan zowel worden benut voor het versterken van de natuurwaarden als voor het versterken van de natuurbeleving en daarmee voor het verkleinen van de geconstateerde kloof tussen burger en natuurbeleid.

Door de wijze waarop aan groenblauwe dooradering invulling wordt gegeven nauw aan te laten sluiten bij de behoefte aan natuur, water en landschap van de burger, niet alleen in het buitengebied, maar ook in de stad en in zijn directe woon- en werkomgeving, verwachten wij dat het draagvlak voor natuur en het natuurbeleid zal worden versterkt. Dit draagvlak is gebaat bij inbreng van die burger bij het treffen van maatregelen in zijn directe leefomgeving.

De projecten [Biodiversiteit Hoeksche Waard](#) en [Mijngroenonsgroen](#) laten zien dat er brede publieke steun is voor deze plannen en dat burgers zich graag voor het groen en water in hun regio willen inzetten en ook met veel goede plannen komen om aan die groenblauwe dooradering of aan het groenblauwe recreatieve netwerk concreet invulling te geven.

Die burgerinzet versterkt de binding met en kwaliteit van de fysieke leefomgeving en streek (Planet), de gezondheid en de sociale samenhang (People) en bijdragen aan meer welvaart en welzijn, via besparingen op de publieke groenuitgaven en uitgaven aan de gezondheidszorg (zowel lichamelijk als geestelijk) en daling van de collectieve lastendruk door besparing op professionele publieke groeninzet (Profit). Het is zaak om die burgerinzet aan te boren, zo was dit jaar de [Natuurwerkdag in Zuid-Holland groot succes](#) met een recordaantal van 14.500 vrijwilligers.

Ambitie: maak met een sterk **groenblauw** netwerk van Zuid-Holland een aantrekkelijke fiets- en vaarmetropool!

Bron: Dutchbiketours.nl

Bron: Varendoorzuidholland.nl

Het voor een metropool relatief waterrijke en groene Zuid-Holland kan - als onderdeel van de Randstad - met een sterk groenblauw netwerk een aantrekkelijke fiets- en vaarmetropool worden. Dit netwerk vormt een **Unique Selling Point** in de slag om de internationale kenniswerker en toerist.

Uit het rapport [Het landschap als blinde vlek](#) blijkt dat **buitenlandse kenniswerkers** Nederland o.a. waarderen omdat zij hier op de **fiets** naar het werk kunnen. Zij doen dit naar verhouding zelfs meer dan Nederlanders! Dit zouden Nederland en Zuid-Holland bij hun promotie in het buitenland nog beter uit kunnen buiten. Andere sterke punten van de Randstad die deze kenniswerkers waarderen zijn de relatief strikte scheiding van stad en platteland en de compactheid van de verstedelijking. Het is zaak die kwaliteiten te behouden en verder uit te bouwen.

Verder blijkt uit de [Kerncijfers gastvrijheidseconomie 2013](#) dat 40% van de **buitenlandse toeristen** die naar Nederland komen positief is over 'Nederland fietsland', bijna 30% van hen tijdens de vakantie fiets en voor zo'n 12% het zelfs de belangrijkste ondernomen activiteit is: **Holland by bike**. Al fietsend kunnen de groene weiden, gekleurde bollenvelden, weelderige duinen en levendige steden van Zuid-Holland worden ontdekt. Zie ook het advies [Nederland fietsland](#) van het College van Rijksadviseurs. Dit College heeft in het advies [Het vaarnetwerk van de Randstad](#) aangegeven hoe waterrecreatie kan bijdragen aan het vestigingsklimaat: **Holland by boat**.

Het is het is nog bij weinigen bekend dat het Groene Hart reeds het grootste aaneengesloten sloepen(knooppunten)netwerk van Nederland heeft (op dit moment reeds langer dan 400 km) dat de Hollandse Plassen met de Loosdrechtse Plassen, de stad Utrecht en de Vecht verbindt. Verdere uitbreiding van dit netwerk is voorzien, waaronder met het zuidelijk en westelijk deel van Zuid-Holland (o.a. Delfland en Haaglanden).

Op Varendoorzuidholland.nl treft u alle vaarroutes, waaronder ook de Staande Mastroute. Verder treft u hier de andere watersportmogelijkheden, waaronder die in onze Delta.

2. Groenblauw netwerk: wat is het?

Netwerken van natuur en water ...

Het gaat bij het groenblauwe netwerk allereerst om het:

- **Natuurnetwerk:** het natuurnetwerk van Zuid-Holland bestaat vooral uit de natuurgebieden langs de kust, de (buitendijkse gebieden en wateren in de) Zuidwestelijke Delta en verschillende gebieden in het Groene Hart. Daarnaast zijn er ook nog enkele kleinere natuurgebieden daarbuiten (o.a. Midden-Delfland en de Hoeksche Waard).
- **Waternetwerk:** het waternetwerk verbindt onze plassen en grotere wateren. Dit waternetwerk heeft een belangrijke rol in het transport van goederen en voor de recreatievaart. Dit netwerk heeft ook een belangrijk rol in afvoeren, bergen en zuiveren van water. De natuurwaarden van dit netwerk kunnen o.a. met natuurlijke oevers en door een betere onderlinge verbinding van de diverse wateren en waterlopen worden versterkt. Door die verbindingen recreatief bevaarbaar te maken wordt ook de recreatiewaarde van dit werk vergroot.

... met als opgave deze te versterken en beter te verbinden met de netwerken voor recreatie, mobiliteit, landschap en erfgoed

Ook het recreatie- mobiliteits- en erfgoednetwerk kunnen aansluiten op, onderdeel uitmaken van en profiteren van dit groenblauwe netwerk:

- **Recreatienetwerk:** benut het groenblauwe netwerk om stad en land recreatief te ontsluiten met wandel- en fietspaden en recreatieve vaarwegen. Het is immers aangenaam recreëren aan en langs water en natuur.
- **Mobiliteitsnetwerk:** mede door de opkomst van de e-bike (elektrisch trapondersteund fietsen) neemt het fietsgebruik toe. Dit geldt vooral voor de actieradius, ofwel de afstand die fietsers bereid zijn af te leggen, ook voor het woon-werkverkeer. Ondanks kopte het AD in dit kader [De fiets wint terrein](#) (in de regio Rotterdam). De [Mobiliteitsbalans 2013](#) van het rijk meldt dat Nederland met een kwart van alle verplaatsingen per fiets met voorsprong Europees koploper is en dat de groei van het aantal afgelegde fietskilometers vooral komt door het toenemend gebruik van de elektrische fiets. De fiets spaart ruimte, energie, milieu en landschap in het drukke en dichtbevolkte Zuid-Holland en bevordert de gezondheid van onze inwoners. **Faciliteer het fietsgebruik en zorg** daarbij naast een hoogwaardig netwerk van ruime fietspaden ook **voor een goede inpassing van het provinciale autowegennet in het landschap**, zodat recreatieve en groene (fiets en wandel) en blauwe (vaar) verbindingen zo min mogelijk doorsneden worden. Zorg daar waar ze worden doorsneden voor ruim bemeten een aantrekkelijke verbindingen (zoals via ruime tunnels en aquaducten en royale bruggen) onder, door of over die weginfrastructuur. Ook bij de provinciale wegen die nu nog nieuw worden aangelegd is dit nog niet altijd goed geregeld. Door iets meer te besteden valt te veel winnen aan recreatieve en natuurwaarden. De groene verbinding laat zien hoe weginfrastructuur op aantrekkelijke wijze kan worden gepasseerd.

Fietsbrug de groene verbinding (Rotterdam – Buitenland van Rhoon)

Bron: Nieuws.top010.nl

- **Landschappelijk en erfgoednetwerk:** dit groenblauwe netwerk ontsluit behalve ons (ook stedelijk) landschap ook ons erfgoed, dat immers vaak aan en langs het historisch water- en wegennet is ontwikkeld. Neem daarom naast lijnvormige landschapselementen ook de erfgoedlijnen op in dit groenblauwe netwerk, zodat er recreatief nog meer te beleven is.

Benader groenblauwe netwerken integraal

Een groenblauw netwerk dooradert en verbindt stad en land met natuur en water. Bij voorkeur wordt via en langs dit netwerk stad en land ook recreatief aantrekkelijker en beter met elkaar verbonden. Door te kiezen voor een meer integrale benadering van de groenblauwe dooradering van de polders waar zowel landschap, bodem, water, natuur als recreatie van profiteren verwachten wij dat er tot betere plannen wordt gekomen met een hoger maatschappelijk rendement (saldo van maatschappelijke kosten en baten) en met meer kans op realisatie.

Beter benutten en verbinden van het bestaande

Deze provincie heeft reeds veel water, de nodige natuur- en recreatiegebieden en een grote diversiteit aan waardevolle (agrarische) landschappen. Door die gebieden en landschappen met netwerken van natuur en water te verfraaien en versterken en ook recreatief beter met elkaar te verbinden worden zowel de gebruiks- als belevingswaarde versterkt. **Het gaat vooral om het beter verbinden van de netwerken voor natuur, water en recreatie en het met deze netwerken beter benutten van het bestaande!** Want daaraan ontbreekt vaak nog het nodige. Door meer in samenhang en samen met partners de kansen te benutten wordt Zuid-Holland mooier, vitaler en sterker.

Bestaande en gerealiseerde groenblauwe plannen

In bijlage 2 worden de volgende vier goede voorbeelden uitgewerkt van plannen voor groenblauwe en groene en blauwe netwerken in Zuid-Holland:

- Groenblauwe dooradering **Hoeksche Waard**;
- 'Mijn groen ons groen' voor de **Leidse Ommelanden**;
- **Robuuste groene lopers:** waaronder de door Adriaan Geuze ontwikkelde **robuste fietsroute** van Den Haag naar Rotterdam en verder naar natuureiland Tiengemeten;
- **Robuuste blauwe lopers:** de door Ronald Waterman en Jaap Brouwer in het kader van **Aquapunctuur** ontwikkelde robuuste waternetwerk in Zuid-Holland. Ook wordt ingegaan op de reeds gerealiseerde **Groenblauwe Slinger**.

Bron: Mijngroenongroen.nl

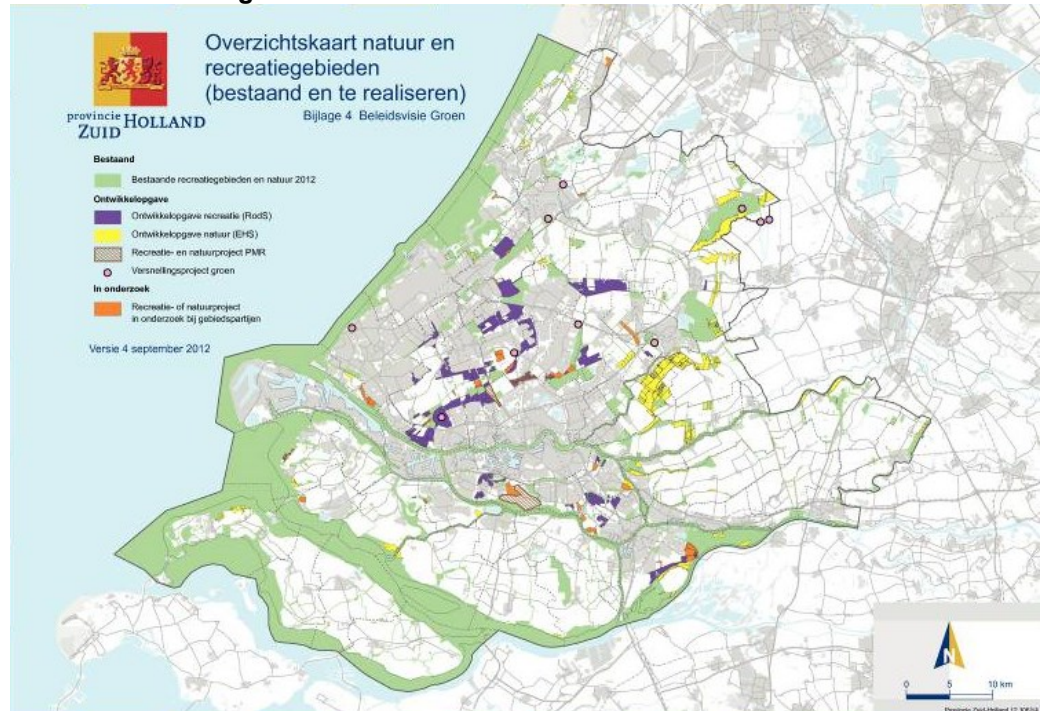
3. Groenblauwe netwerken: wat is er?

Inventarisatie van de bestaande (losse) netwerken voor natuur, water recreatie, landschap en erfgoed in Zuid-Holland.

Natuur en recreatie

Bij het **groene netwerk** gaat het **zowel om ons natuur- als recreatienetwerk**. Daarnaast kan ook het overige (met name agrarische) landschap, waaronder onze dijken en wegbermen natuurrijker en onze akkers en weides met natuurstroken of -randen worden ingericht en daarmee ook recreatief worden verfraaid en beter worden ontsloten (met name voor de wandelaar).

Natuur- en reactiegebieden in Zuid-Holland

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

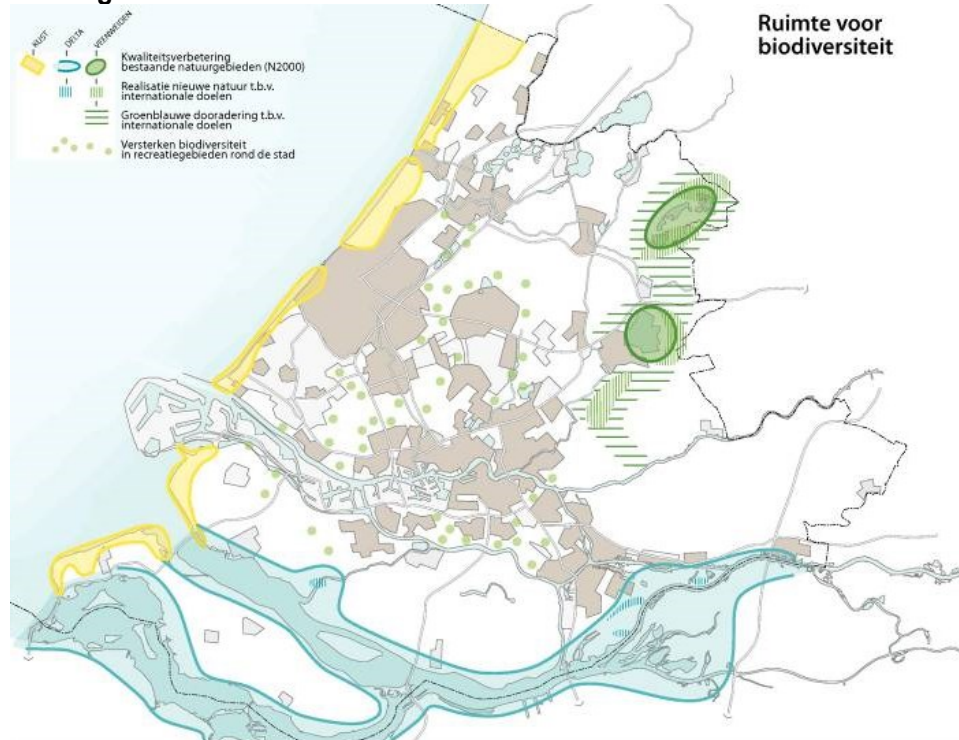
Natuur

PEHS / Natuurnetwerk Zuid-Holland

De Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (PEHS) van Zuid-Holland maakt onderdeel uit van de EHS, die tegenwoordig Natuurnetwerk Nederland heet. In de [Beleidsvisie Groen](#) staan op de kaart op p. 22 de natuurgebieden vermeld.

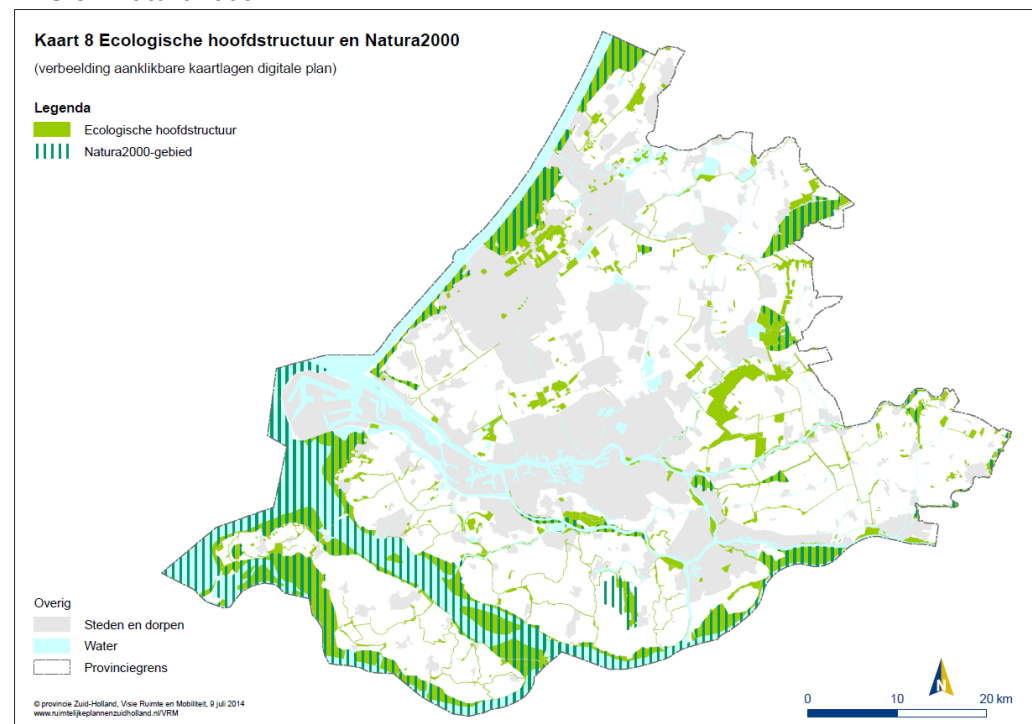
Wat direct opvalt is dat die gebieden langs de **kust**, in de **Zuidwestelijke Delta** en in het **Groene Hart** niet onderling met elkaar verbonden zijn, en de natuurgebieden in het Groene Hart ook onderling niet goed met elkaar verbonden zijn.

Natuurgebieden Zuid-Holland

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

EHS en Natura2000

Bron: [Visie Ruimte en Mobiliteit](#)

Kust

Een sterk groenblauwe netwerk kan bijdragen aan het beter verbinden en versterken van de natuurgebieden langs de **kust**, bijvoorbeeld door de kustlijn op natuurlijke, zandige wijze zeewaarts op te laten schuiven en de kustlijn met een nieuwe natuurlijke duinstrook te versterken. Hierdoor kunnen diverse nu nog vaak smalle (Westland) en geïsoleerde duingebieden worden versterkt en beter met elkaar verbonden. Wij pleiten voor een integrale ontwikkeling van die kuststrook waar naast natuurontwikkeling ook de versterking van de recreatie en het kusttoerisme en de waterberging en –zuivering onderdeel van vormen. Maar ook (recreatie)woningen en

hotels zouden onderdeel uit kunnen maken van de plannen, zodat ook de economie hiervan profiteert.

Groene Hart

Een sterk groenblauw netwerk kan de natuurgebieden in het **Groene Hart** onderling beter met elkaar verbinden. Puur uit natuuroogpunt zijn daarvoor de plannen voor de [Groene ruggengraat](#) ontwikkeld. De provinciale site meldt: 'Het belangrijkste element voor natuurontwikkeling in het Groene Hart is de Groene Ruggengraat, met inrichting van natte natuur. De Groene Ruggengraat vormt een robuuste ecologisch verbindingszone van de Zeeuwse Delta tot het Lauwersmeergebied'.

Door te kiezen voor een meer integrale benadering van de groenblauwe dooradering waar zowel landschap, bodem, water, natuur als recreatie van profiteren verwachten wij dat er tot betere plannen wordt gekomen met meer kans op realisatie. Zo kan een deel van dit gebied ingevuld worden met natte landbouw. In de delen met een overmaat van meststoffen kunnen deze geoogst worden met gewassen als riet en lisdodde. En in voedselarme gebieden kan natte landbouw in de vorm van veenmosteelt kansrijk zijn. Zie daarvoor ons advies [Bodemdeling veenweiden: stoppen, remmen of loslaten?](#). Verder kunnen het veenweidelandschap, de veenbodem en de natuurwaarden daarin langer en beter behouden blijven door te werken met een dynamisch en hoger water peil, in combinatie met robuuste koeien die hier beter mee om kunnen gaan. Zie daarvoor o.a. het CLM-rapport [Blaarkoppen in het Groene Hart](#).

Zuidwestelijke Delta

In de **Zuidwestelijk Delta** bestaat het natuurnetwerk vrijwel uitsluitend uit buitendijkse natuur. Door de buitendijkse en binnendijkse natuur beter met elkaar te verbinden worden ook in de polders de natuurwaarden versterkt.

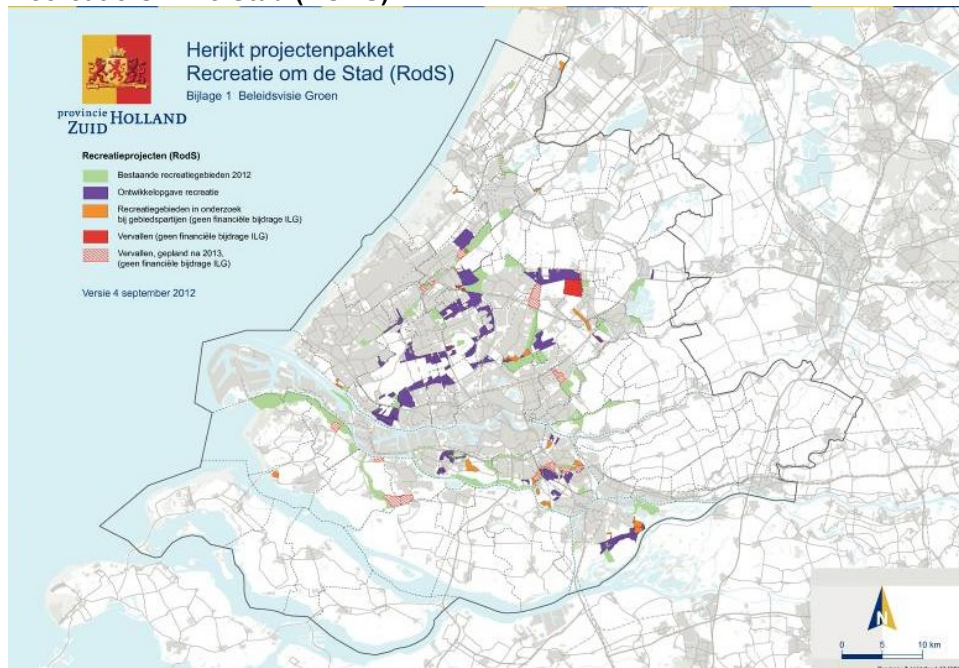
Dit is bijvoorbeeld gebeurd op natuureiland Tiengemeten. Het gaat hier wel om kostbare natuur, waar de akkerbouw op dit eiland voor moest wijken (waar met dit plan de Planet-P versterkt is, is de Profit-P verzwakt).

Verbinden natuur van kust, Delta en Groene Hart

Een sterk groenblauw netwerk kan natuurlijk ook de natuurgebieden langs de kust, in het Groene Hart en in de Zuidwestelijke Delta onderling beter met elkaar verbinden.

Recreatie

Recreatie Om De Stad (RODS)

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

Benut het groenblauwe netwerk ook om stad en land **recreatief te ontsluiten** met wandel- en fietspaden en recreatieve vaarwegen. Het is immers aangenaam recreëren aan en langs water en natuur.

Verblijfsrecreatiegebied

Kaart 6 Beschermingscategorieën en verblijfsrecreatiegebied

(verbeelding aanklikbare kaartlagen digitale plan)

Legenda

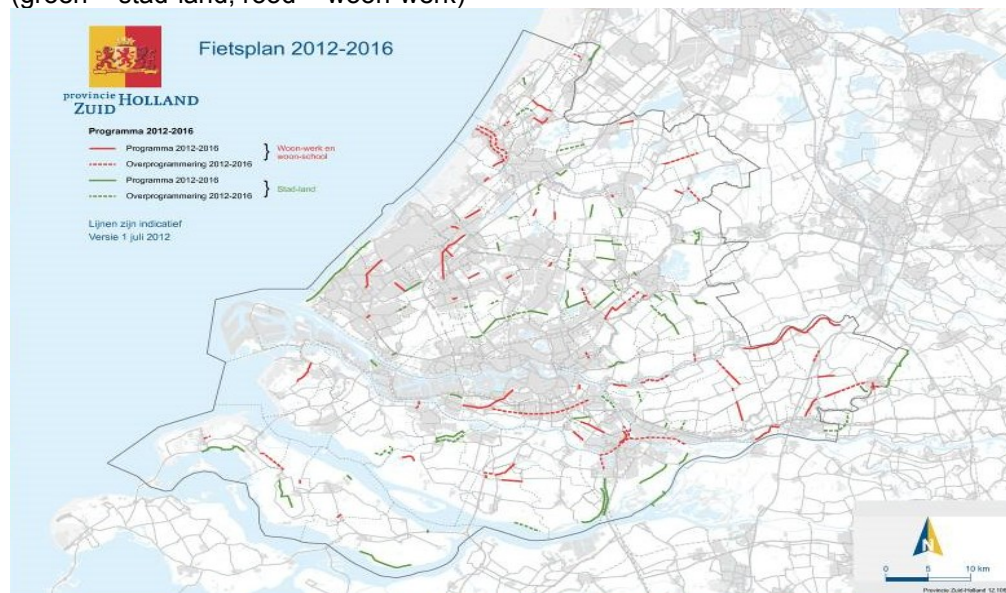
- Beschermingscategorie 1 - gebieden met bijzondere kwaliteit
- Beschermingscategorie 2 - gebieden met een specifieke waarde
- Verblijfsrecreatiegebied

- Overig
- Steden en dorpen
 - Water
 - Provinciegrens

© provincie Zuid-Holland, Visie Ruimte en Mobiliteit, 9 juli 2014
www.ruimtelijkplanzuidholland.nl/VRM

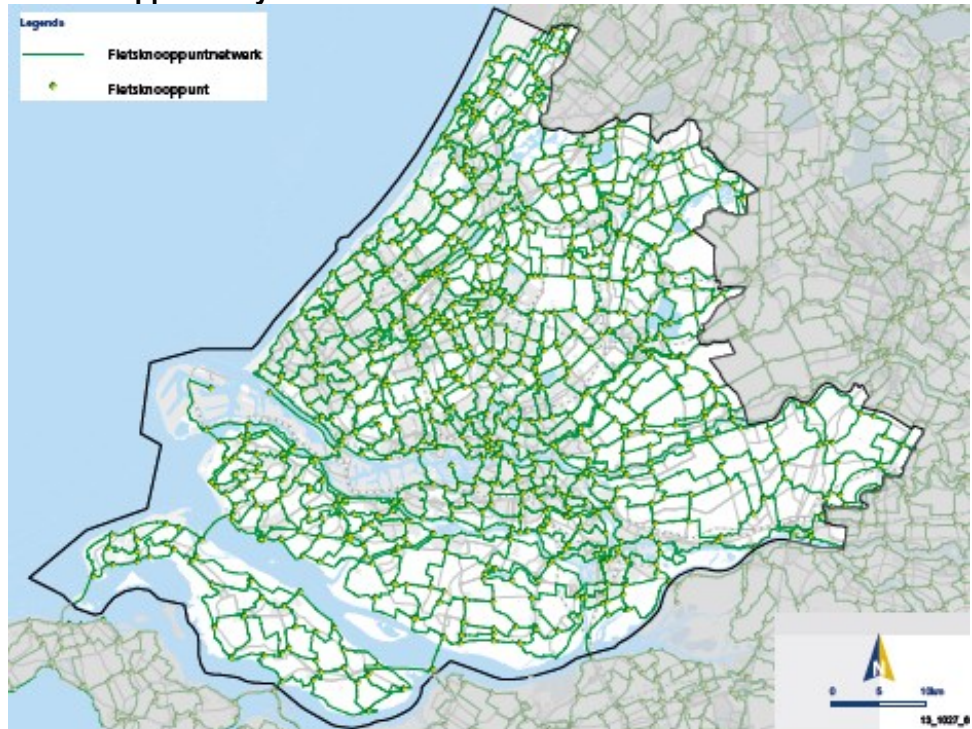
Bron: [Visie Ruimte en Mobiliteit](#)

Recreatie: uitbreiding provinciaal fietsnetwerk (groen = stad-land, rood = woon-werk)

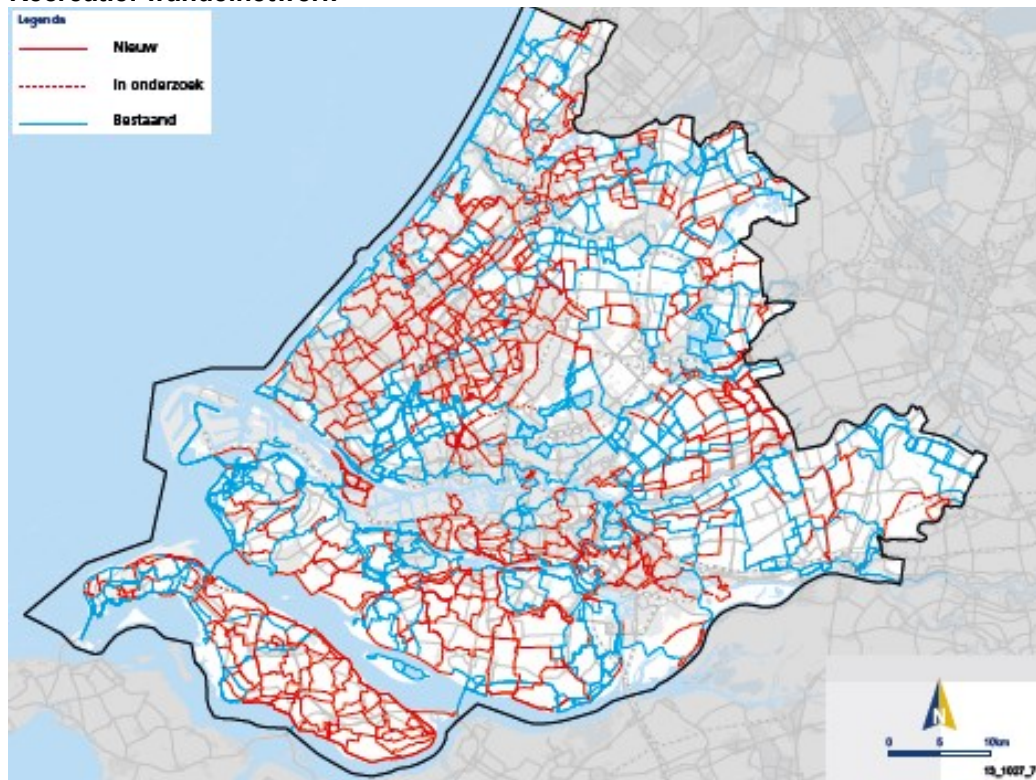
Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

Fietsknooppuntensysteem Zuid-Holland

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

Recreatie: wandelnetwerk

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

TOP-netwerk

Betrek in het kader van de versterking van het recreatienetwerk en verbinding met het groenblauwe netwerk ook naar het netwerk van Toeristische Overstap Punten (TOP's). Op die punten kan de overstap gemaakt worden van auto naar het recreatief netwerk (voet, fiets en water). Zie daarvoor het [TOP-netwerk](#). Er komen volgens de [Stuurgroep Groene Hart](#) ook steeds meer TOP's met vaarmogelijkheden. Het is bij dit TOP-netwerk zaak om het recreatieve netwerk van fiets- en wandelpaden en vaarwegen aan te laten sluiten bij de recreatieve vraag. Doe dit door gebiedsgericht samen met gebiedspartijen en burgers die fijnmazige recreatienetwerken te ontwikkelen. Heb daarbij met name oog voor de stad-land verbindingen, zodat recreanten vanuit stedelijk gebied langs een aangename groenblauwe route op eenvoudige wijze in het buitengebied kunnen komen.

Toproutenetwerk

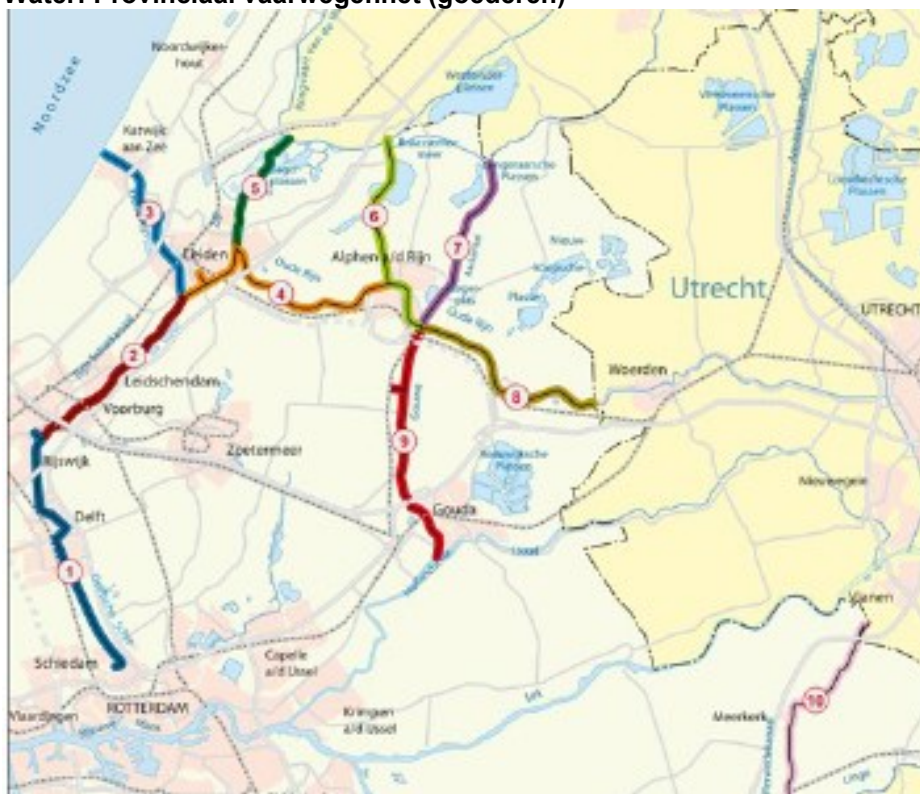

Bron: Toproutenetwerk.nl

Water

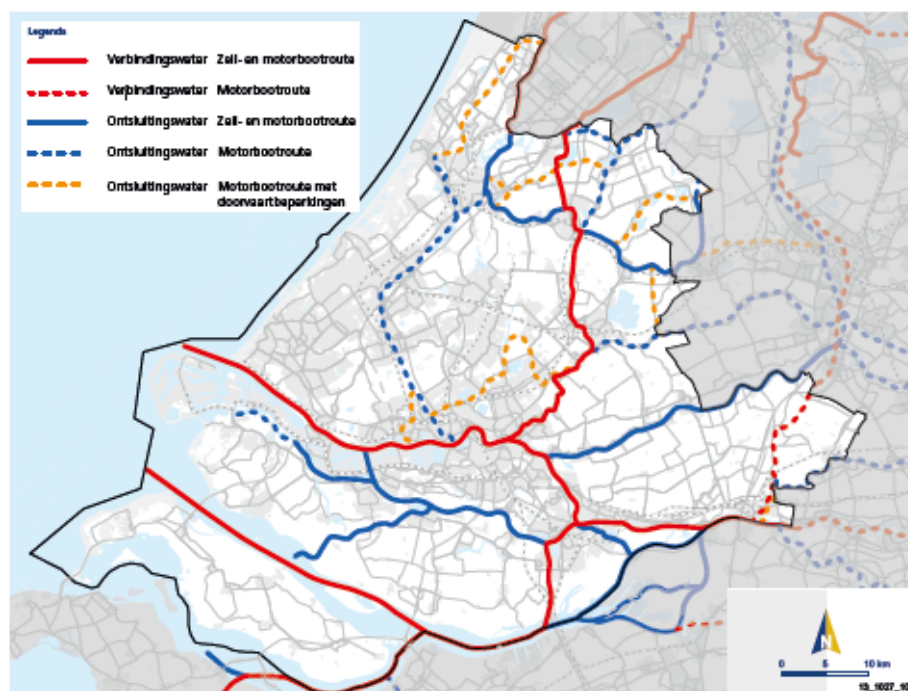
Bij het **blauwe netwerk** gaat het uiteraard om ons waternetwerk dat onze plassen en grotere wateren met elkaar verbindt. Het vormt o.a. een netwerk voor het vervoeren van goederen en voor de recreatievaart. Dit waternetwerk heeft uiteraard ook een belangrijke rol in het afvoeren, bergen en zuiveren van water. De natuurkwaliteit in Zuid-Holland hangt in hoge mate af van de beschikbare kwaliteit en hoeveelheid water en de mate van verbondenheid en fijnmazigheid / vertakking van dit waternetwerk. De natuurwaarden van het water netwerk zelf kunnen o.a. met natuurlijke oevers en door een betere onderlinge verbinding van de diverse wateren en waterlopen worden versterkt. Door die verbindingen recreatief bevaarbaar te maken wordt ook de recreatiewaarde van dit waternetwerk vergroot.

Water: Provinciaal vaarwennet (goederen)

Bron: [Programma Mobiliteit](#)

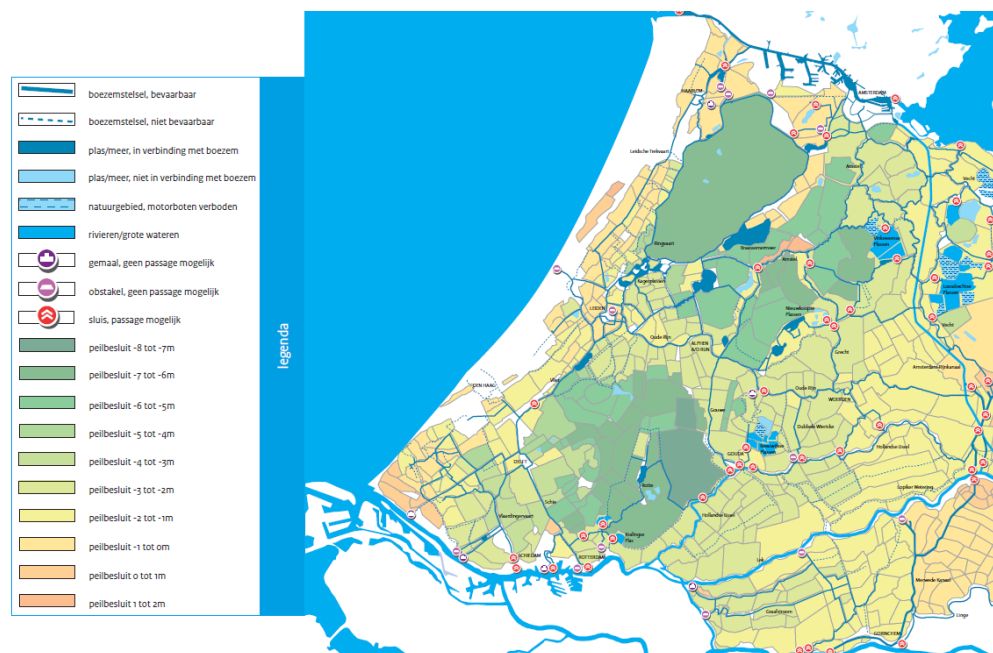
Waterrecreatie: toervaarnetwerk

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

[illegible]

Waterrecreatie: Vaarkaart Randstad

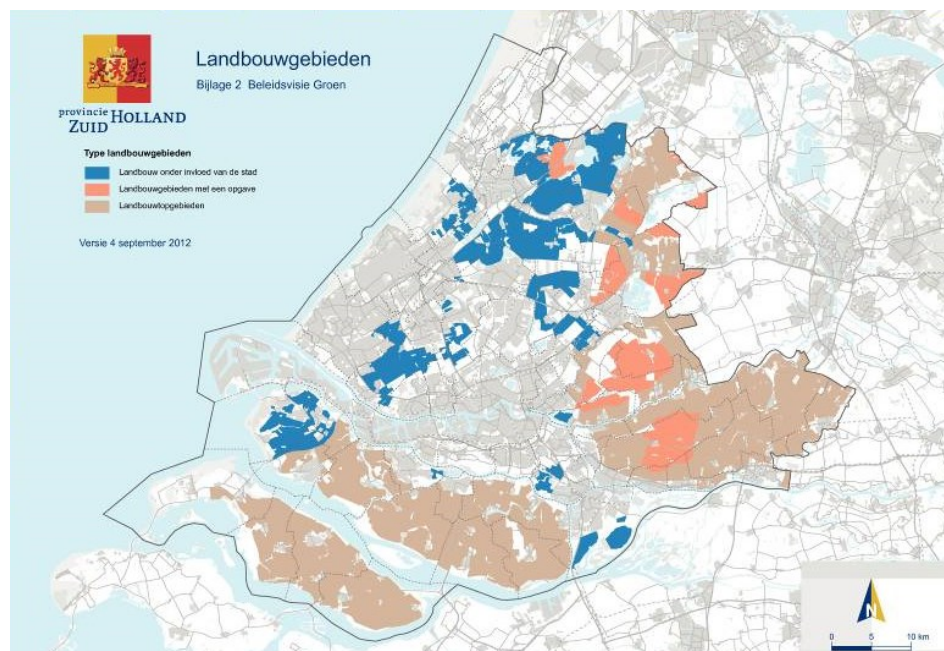

Bron: [De vaarkaart van de Randstad](#) (College van Rijksadviseurs)

Landschap en erfgoed

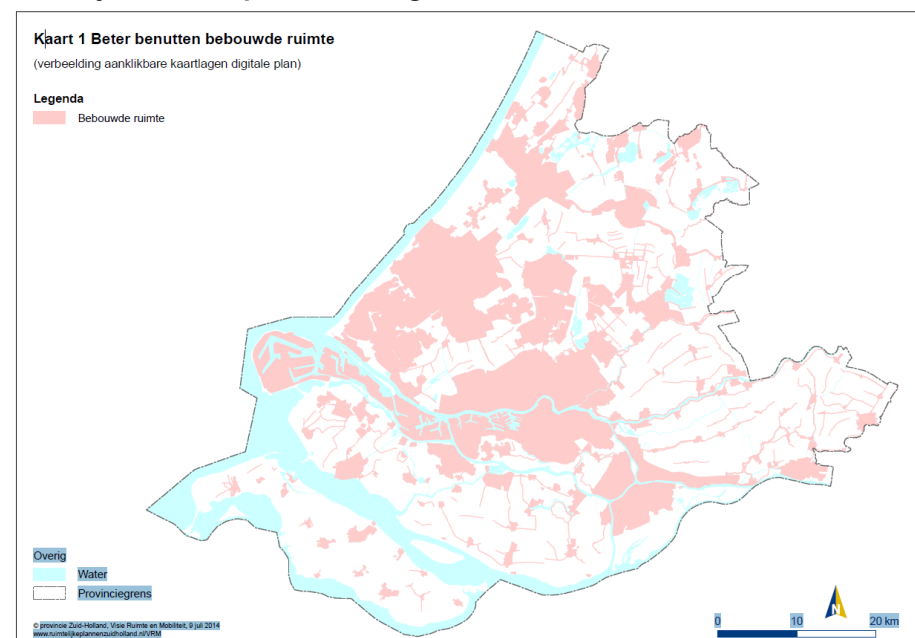
Het natuurnetwerk en de natuurgebieden en het waternetwerk en de plassengebieden zijn reeds bij natuur en water getoond. Onder dit kopje worden de grondgebonden landbouwgebieden, de erfgoeddoogpunt waardevolle gebieden en de erfgoedlijnen getoond.

Agrarisch landschap / grondgebonden landbouwgebieden

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

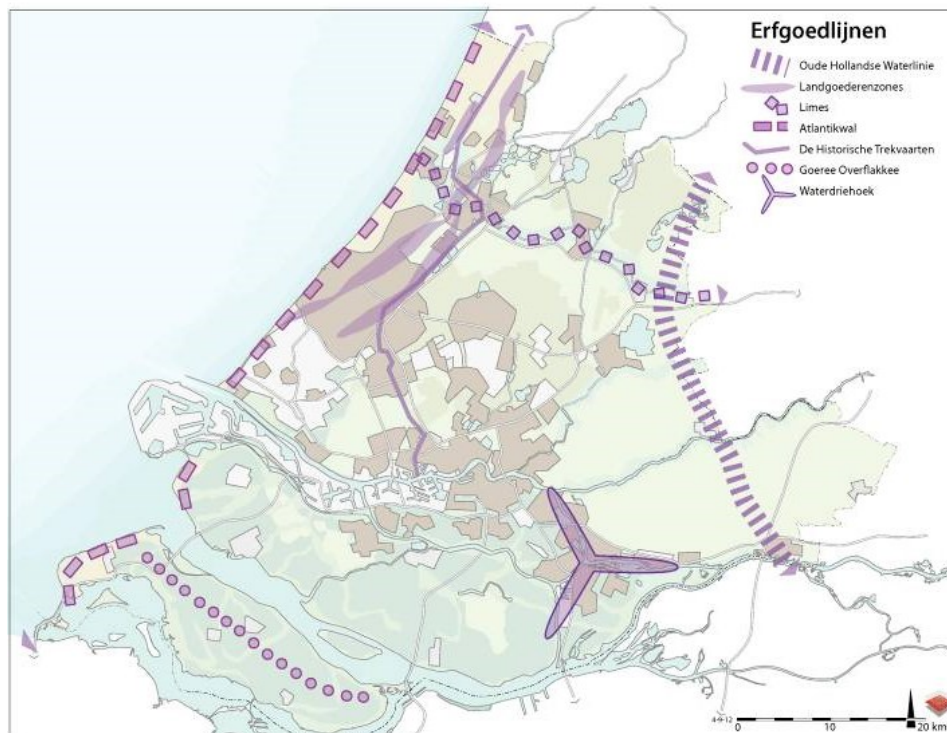
Stedelijk landschap / bebouwd gebied

Bron: [Visie Ruimte en Mobiliteit](#)

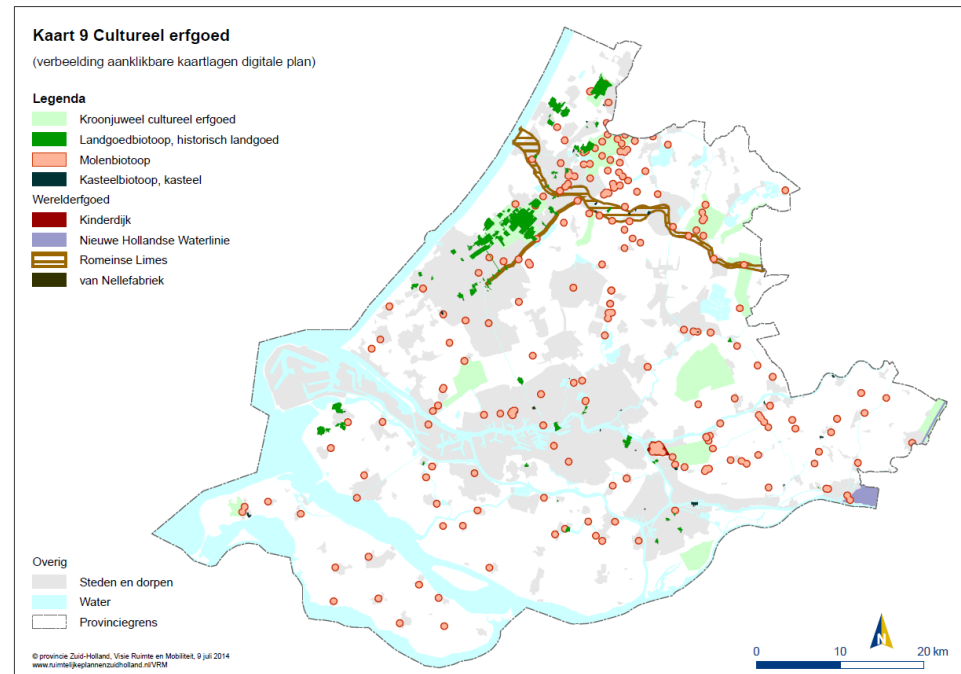
Erfgoed: erfgoedlijnen

Dit recreatienetwerk ontsluit behalve ons (ook stedelijk) landschap vaak ook ons erfgoed, dat immers vaak aan en langs het historisch water- en wegennet is ontwikkeld. Neem daarom ook de **erfgoedlijnen** op in dit groenblauwe netwerk, zodat er voor de recreant nog meer te beleven is.

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

Cultureel erfgoed

Bron: [Visie Ruimte en Mobiliteit](#)

4. Groenblauw netwerk: wat is het beleid?

Constateringen: inventarisatie van het provinciale beleid ten aanzien van groenblauwe netwerken

VRM

De [Visie Ruimte en Mobiliteit](#) gaat hoofdzakelijk in op de groenblauwe dooradering van de stad, zonder veel oog te hebben voor de groenblauwe verbinding van stad en land en zonder oog te hebben voor de groenblauwe dooradering van het overgrote deel van het buitengebied.

Er is namelijk wel oog voor groene dooradering van recreatiegebieden om steden (p. 23), maar weer niet voor de blauwe dooradering hiervan. Op p. 30 en p. 65 daarentegen staat vermeld: 'Dankzij de groenblauwe dooradering reiken bovendien de haarvaten van het landschap tot in de centrumgebieden van de bebouwde ruimte.' Hierbij worden via dit netwerk stad en land wel verbonden. Op p. 65 worden de volgende vier punten genoemd om de stedelijke groen- en waterstructuur te behouden en versterken:

- de bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid van het stedelijk gebied, mede in het licht van de verdichtingsopgave en een aantrekkelijk vestigingsmilieu,
- de bijdrage aan bruikbare en aantrekkelijke recreatieve verbindingen tussen stad en land,
- de bijdrage aan klimaatbestendigheid van het stedelijk gebied, met het oog op wateroverlast, droogte en hittestress; beperking van bodemafdekking is hier onderdeel van;
- de bijdrage aan de biodiversiteit in de provincie.

De provincie wil hier samen met betrokken gemeenten, regio's en waterschappen aan werken.

Groenvisie

De [Beleidsvisie Groen](#) heeft vooral oog voor het groenblauw verbinden van natuurkerngebieden en voor het groenblauw dooraderen van bufferzones rond natuurkerngebieden voor het behalen van internationale / wettelijke natuurdoelen. Hierbij wordt alleen gekeken naar de versterking van de natuur. In deze visie wordt op kaart (p. 27) die groenblauwe dooradering alleen nagestreefd in het centrale en lage deel van Groene Hart (waar voorheen het streven was om de natte as te realiseren).

Programma ruimte

In het [Programma Ruimte](#) wordt alleen op p. 58 onder het kopje 'Flankerende maatregelen behoud biodiversiteit' vermeld: 'De provincie wil aanvullende maatregelen nemen die verder bijdragen aan de realisatie van internationale doelen. Deze richten zich op een groenblauwe dooradering in blijvend landbouwgebied rond de natuurkerngebieden ...'. Dit sluit aan bij de Beleidsvisie groen. Wat er in de Visie Ruimte en Mobiliteit over groenblauwe dooradering wordt gemeld wordt in dit programma niet verder uitgewerkt.

Agenda ruimte

De [Agenda Ruimte 2015](#) bevat de alinea 'Realiseren en in stand houden van een stedelijke groen- en waterstructuur' (p. 11). Verder meldt deze agenda dat in het kader van de Gebiedsverkenning Westland gestreefd wordt naar het 'versterken van de groenblauwe hoofdstructuur' (p. 13). En op de locatie Valkenburg 'dient het groenblauwe raamwerk als drager voor de ontwikkeling' (p. 41).

Uitvoeringsprogramma groen 2013

Het Uitvoeringsprogramma Groen 2013 meldt 'via het nieuwe EU-landbouwbeleid realiseren van groenblauwe dooradering in het blijvend landbouwgebied rond de natuurkerngebieden in het veenweidegebied' (p. 12). Verder wordt in dit programma de pilot 'Mijn Groen, Ons Groen' (p. 16) beschreven, waar in de regio's Holland Rijnland en Haaglanden één gezamenlijke toekomstvisie voor de drie provinciale landschappen in dit deelgebied wordt ontwikkeld waarbij het landschap groenblauw wordt dooraderd. Daarnaast wordt getracht de biodiversiteit in de EHS- en Natura 2000-gebieden te versterken via een groenblauwe dooradering van het omliggende agrarische gebied (p. 19). Dit is dus weer ruimer geformuleerd dan alleen voor het veenweidegebied.

Uitvoeringsprogramma groen 2014

Het [Uitvoeringsprogramma Groen 2014](#) bevat de alinea 'Groenblauwe dooradering' (p. 8-9) die meldt: 'In 2014 onderzoekt de provincie de mogelijkheden van 'groenblauwe dooradering'. Dit type landschap bestaat uit een fijnmazig netwerk van (half)natuurlijke landschapselementen, die samen bijdragen aan de robuustheid van het grotere geheel: het groenblauwe netwerk waarmee we de biodiversiteit willen behouden en versterken.'

Verder wordt over de **Leidse Ommelanden** (p.15) gemeld dat hier voor de periode 2014-2020 wordt gewerkt met het zogenoemde spinnenwebmodel als basis voor een 'groenblauw netwerk' dat wordt opgebouwd vanuit de stad.

Binnen **Groene Cirkels** (p. 15) werkt de provincie samen met Heineken en Alterra aan de voorbereiding van een gebiedsdeal om kringlopen te sluiten rond Heineken en de regio te verduurzamen, waarbij natuur wordt inzet als productiefactor en om de kwaliteit van het landschap te versterken. In de loop van 2014 volgt een projectenpakket voor een gebiedsafspraken.

Verder loopt er vanuit het Gebiedsfonds **Holland-Rijnland** het pilotproject groenblauwe diensten (p. 16).

In het kader van systeeminnovaties in de **grondgebonden landbouw** stimuleert de provincie innovaties in de bedrijfsvoering en het leveren van groenblauwe diensten, waarvoor POP3/GLB-gelden worden ingezet (p. 19).

In **Alblasserwaard-Vijfheerenlanden** onderzoekt de provincie samen met bedrijven en andere partners de mogelijkheden van een 'groenblauw netwerk' in het gebied. De betrokken partijen werken toe naar een gebiedsafspraken in 2014.

Voor de **Noordrand van Goeree** loopt er in het IRP-kader een project om in een gebied 450 hectare ruimte te bieden aan robuuste groenblauwe dooradering..

Uitvoeringsprogramma Groen 2015

Het [Uitvoeringsprogramma Groen 2015](#) bevat wederom een alinea over het onderzoeken van de mogelijkheden van een groenblauwe dooradering (p. 8), die meldt dat er een verkenning loopt voor een groenblauwe invulling van de verbinding **Nieuwkoopse plassen – Reeuwijkse plassen**. Voor het vervolg van deze verkenning 'wordt in 2015 ingezet op het operationeel maken van de groenblauwe 'natte' dooradering in het **veenweidegebied**, waarbij een koppeling wordt gemaakt tussen waterdoelen en natuur- en landschapsdoelen en waarbij de resultaten hiervan aanleiding kunnen zijn voor een bredere invulling van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer.

Verder meldt dit programma dat 'de **regio Holland-Rijnland** een groenblauw netwerk wil ontwikkelen dat stad en land met elkaar verbindt' (p. 23). Als onderdeel hiervan wordt in de **Leidse Ommelanden** 'gewerkt aan een de ontwikkeling van een samenhangend groenblauw recreatief netwerk' volgens het spinnenwebmodel (p. 25). Verder wordt in dit Concept Uitvoeringsprogramma wederom over groenblauwe dooradering gemeld in het kader van het project **Alblasserwaard-Vijfheerenlanden** (p. 38) en de **Noordrand van Goeree** (p. 42).

5. Groenblauw netwerk: wat ontbreekt er?

Conclusies: beschrijving van wat er beleidsmatig ontbreekt

1. Geen provinciedekkend groenblauw netwerk

In de provinciale visies en uitvoeringsprogramma's voor ruimte, mobiliteit en groen ontbreekt de benadering van groenblauwe dooradering als een (in principe) provinciedekkend netwerk dat stad en land met natuur en water dooradert en verbindt.

2. Gebrek aan integraliteit: geografisch gescheiden sectorale aanpakken van het groenblauwe netwerk

De Visie Ruimte en Mobiliteit en de Beleidsvisie Groen geven een heel verschillende invulling aan die groenblauwe dooradering en geografisch sluiten ze elkaar uit. Want waar de ruimtelijke visie oog heeft voor de stad en groene recreatiegebieden, heeft de groenvisie slechts oog voor groenblauwe dooradering van landbouwgronden tussen en rond natuurgebieden. In de visiekaart in de groenvisie (zie onder) zijn de nog te realiseren groenblauwe dooradering voor het behalen van internationale natuurdoelen groen gearceerd en de nog te realiseren belangrijke recreatieve verbindingen met oranje pijlen weergegeven.

Waar in het Programma Ruimte er geen aandacht is voor groenblauwe dooradering van de stad en voor dooradering en verbinding van stad en land bevat de Agenda Ruimte 2015 wel een alinea over het realiseren en in stand houden van een stedelijke groen- en waterstructuur en is er aandacht voor groenblauwe dooradering in de Gebiedsverkenning Westland en op locaties Valkenburg.

In de Uitvoeringsprogramma's Groen neemt per jaar de aandacht toe voor groenblauwe dooradering, waarbij er een onderscheid wordt gemaakt tussen fijnmazige groenblauwe dooradering en het grofmazige groenblauwe netwerk. Hierbij blijft de aandacht vooral gericht op het via dit netwerk realiseren van natuurwaarden. Ook is er nog geen beeld van een (mogelijk in de toekomst) provinciedekkend groenblauw netwerk. Ook gebiedsgewijs wordt hier slechts in enkele gebieden invulling aan gegeven.

Bron: [Beleidsvisie Groen](#)

6. Groenblauw netwerk: wat is er nodig?

Aanbevelingen: beschrijving van wat er nodig is om te komen tot een sterk groenblauw netwerk

1. Werk aan een sterk groenblauw netwerk

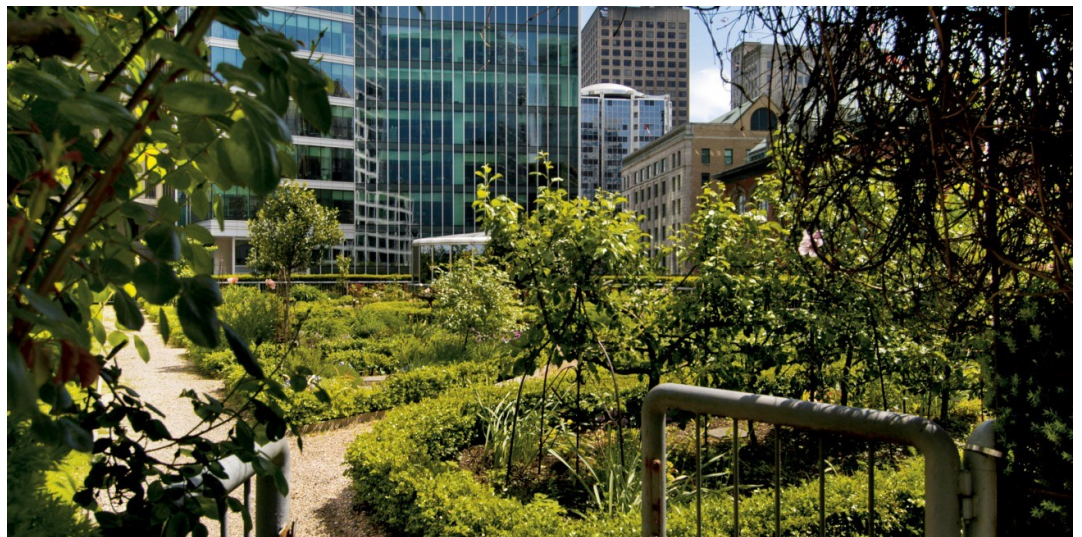
Inhoudelijk vraagt een robuust groenblauw netwerk dat stad en land dooradert en verbindt om een goede integrale visie en samenwerking tussen de beleidsdomeinen, water, natuur, recreatie, cultuur, ruimte en mobiliteit. Dit is nodig om de fysieke netwerken van water, natuur, landschap, recreatie, erfgoed en mobiliteit onderling beter met elkaar te verbinden en te versterken. **Het gaat daarbij vooral om het beter benutten en verbinden van het bestaande.**

Werk daarom provinciebreed en integraal (dus niet alleen los vanuit b.v. de sectoren ruimte, groen of water) aan een sterk groenblauw netwerk in de stad en het buitengebied en dat stad en land verbindt.

Nu het Rijk het natuurbeleid steeds meer heeft overgedragen aan de provincies is voor behoud en versterking van dit netwerk de rol van de provincie cruciaal. Met name het grofmazige netwerk overstijgt gemeentegrenzen en vraagt om samenwerking en coördinatie.

Benut dit netwerk om natuur, water, landschap en erfgoed zowel in de stad als daarbuiten beter te verbinden en aantrekkelijker te maken en om stad en land en ook het erfgoed daarbinnen recreatief en toeristisch beter te ontsluiten en benutten per fiets, te voet en over water. Dit kan o.a. via de reeds in ons conferentieadvies [Met hart en hoofd voor groen](#) beschreven groene lopers. Ook voor het toerisme is dit van belang. Zo blijkt uit de [Kerncijfers gastvrijheidseconomie 2013](#) dat 40% van deze gasten positief is over 'Nederland fietsland', bijna 30% van hen fietst tijdens de vakantie en voor zo'n 12% het zelfs de belangrijkste ondernomen activiteit is.

Maatschappelijke kosten baten analyses laten zien dat zo'n netwerk op kosteneffectieve wijze bijdraagt aan de kwaliteit van wonen, werken en recreëren en daarmee aan het woon- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland (zie adviespunt 3 voor een nadere toelichting op die maatschappelijke kosten baten).

Bron: Groenblauwenetwerken.nl

2. Doe dit grof- en fijnmazig

De **provincie** is in hoge mate verantwoordelijk is voor ontwerp, aanleg en onderhoud van het groenblauwe en ook recreatief verbonden **grofmazige of hoofdnetwerk**, waarbij wij bij het ontwerp pleiten voor het gebruik van **ontwerpateliers** en het benutten van **provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit** Abe Veenstra, Zorg daarbij ook voor een driedimensionaal beeld van het ontwerp

van dit netwerk en benut waar mogelijk de zichtlijnen in het landschap (dus meer dan een groene of blauwe lijn op de kaart).

Grofmazig groen: natuurrijke dijk

Bron: Natuurbericht.nl

Grofmazig blauw: natuurrijke kreek

Bron: BomenwerkgroepHoekscheWaard.nl

Voor ontwerp, aanleg en onderhoud van **het fijnmazige netwerk** zijn vooral de **gebiedspartijen** verantwoordelijk, waaronder naast maatschappelijke organisaties, vrijwilligers en ondernemers, waaronder de grondeigenaren en –gebruikers, uiteraard ook de gemeenten. De provincie kan, net als rond Leiden en in de Hoeksche Waard, de ontwikkeling van die netwerken wel initiëren en stimuleren. Het hangt echter in hoge mate van de gebiedspartijen af hoe dit fijnmazige netwerk eruit komt te zien en wat hier in praktijk van terecht komt. Neem die fijnmazige netwerken ook op in de gebiedsprofielen.

Fijnmazig groen: natuurrijke akkerrand

Bron: DeHoekscheWaardsetelers.nl

Fijnmazig blauw: natuurrijke sloot

Bron: Davides.nl

Bij het grofmazige **Natuurnetwerk Nederland** (voorheen de EHS) wordt gestreefd naar robuuste ecologische verbindingzones tussen de natuurgebieden. Aanvullend hieraan profiteert dit natuurnetwerk en profiteert de natuur buiten dit netwerk ook van een fijnmazige groene (en blauwe) dooradering van het landschap dat is aangetakt op en verbonden met dit grofmazige natuurnetwerk en de haarvaten vormen van dit grofmazige hoofdnetwerk.

Ook het grofmazige **waternetwerk** profiteert zowel qua natuurwaarden als recreatieve waarden van een fijnmazig netwerk dat hiermee verbonden is en het water, de natuur en recreant tot in de haarvaten van stad en land brengt.

Waar de provincie bij het **recreatienetwerk** nu nog vooral inzet op de verdere uitrol van het fijnmazige recreatieve routenetwerk, zien wij goede mogelijkheden om dit fijnmazige netwerk aan te vullen met een grofmazig netwerk van robuuste groene en blauwe lopers, zoals hiervoor beschreven.

Bij het **mobiliteitsnetwerk** profiteert met de opkomst van de e-bike en de toename van het fietsverkeer behalve het recreatief ook het woon-werkverkeer sterk van een grofmazig en fijnmazig fietsnetwerk.

Verder profiteren ook het **landschappelijk en erfgoednetwerk**, waarvan de erfgoedlijnen gezien kunnen worden als het hoofdnetwerk, van het grof- en fijnmazige recreatief routenetwerk waarmee het is verbonden.

3. Werk ook aan het bestuurlijke groenblauwe netwerk

Het idee om stad en land groenblauw te dooraderen is er al langer. Hoewel hiervoor inhoudelijk - gezien de vele maatschappelijke voordelen van dit groenblauwe netwerk - veel steun lijkt te zijn (zie het eerste adviespunt), valt het met de realisatie hiervan in praktijk nogal tegen.

Die **trage realisatie** wordt met name veroorzaakt **door een gebrek aan inhoudelijke en bestuurlijke samenwerking** en **door het ontbreken van een goed ruimtelijk ontwerp** van dit groenblauwe netwerk (zie adviespunt 3).

Inhoudelijk vraagt een robuust groenblauw netwerk dat stad en land dooradert en verbindt om een goede integrale visie en op samenwerking tussen de beleidsdomeinen ruimte, water, natuur en recreatie (zie adviespunt 1).

Bestuurlijk vraagt een sterk groenblauw netwerk om een goede samenwerking binnen en tussen de diverse overheden en met partners.

Zo vraagt dit binnen de overheden om een goede samenwerking tussen rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Binnen die overheden vraagt het ook om een goede samenwerking met de steden om die groenblauwe en recreatieve stad-land verbinden van de grond te krijgen. Met name in de Deltametropool Rotterdam Den Haag is het landschap voor de stedeling vaak slecht bereikbaar. Maar ook rond andere steden (o.a. Leiden, Zoetermeer en Gouda) kunnen de recreatieve verbindingen met het buitengebied worden versterkt.

Bij die partners gaat het naast ondernemers, maatschappelijke organisaties, burgers en grondeigenaren uiteraard ook om kennisinstellingen, waaronder de in de IUCN Nederland verenigde natuurorganisaties en het CML, dat veel voor Zuid-Holland specifieke natuurexpertise heeft. Benut als provincie het groenblauwe netwerk om al **netwerkend werkend** samen met partners uit de buitenwereld de beoogde cultuuromslag te maken in een meer naar buiten en op samenwerking gerichte manier van werken. Het groenblauwe netwerk komt er immers alleen in samenwerking met partners. Het gaat bij het netwerkend werken vooral om het aanboren en optimaal benutten van de kennis en energie bij de gebiedspartijen om - zo nodig ondersteund door externe expertise - via groenblauwe dooradering de gebiedskwaliteit te versterken. Prof. [Paul Opdam](#) wees in dit kader bij zijn afscheid op het toenemend belang maatschappelijke netwerken voor natuurnetwerken.

Neem als provincie de regie en initieer - als hoeder van de ruimtelijke kwaliteit in Zuid-Holland - vanuit een gezamenlijk belang de inhoudelijke en bestuurlijke samenwerking tussen partijen om te komen tot ontwerp en uitvoering van een in principe provinciedekkend netwerk dat stad en land robuust groenblauw versterkt en verbindt. Ook volgens Abe Veenstra en ruimtelijk adviseur architectuurhistoricus [Wouter van Stiphout](#) is 'terugtrekken niet genoeg' en vraagt het landschap om een goed ruimtelijk ontwerp en zorgvuldige ruimtelijke planning en besluitvorming.

Groenblauw lint

Bron: A4delftschiedam.nl (project groenblauw lint Midden-Delfland)

4. Ontwerp samen een sterk groenblauw netwerk

Mobiliseer bij de betrokken partijen de inhoudelijke deskundigheid en de **ontwerpende en ontwikkelde krachten**. Doe dit o.a. door de inzet van provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit Abe Veenstra en ontwerpateliers om samen met inhoudelijk deskundigen te komen tot een robuust ontwerp van dit groenblauwe netwerk dat stad en land met natuur en water dooradert en verbindt.

Dit netwerk is te beschouwen als het groenblauwe casco voor het landschap dat gebiedsgericht samen met partners verder wordt ingevuld en uitgewerkt.

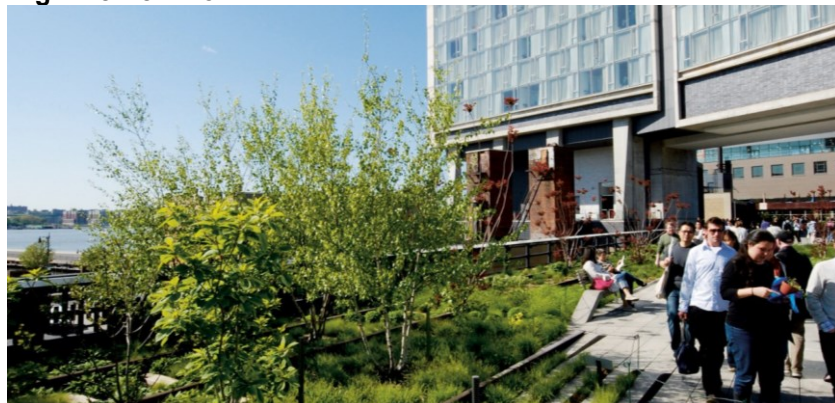
Toon - nu het rijk de afgelopen jaren haar taken in het ruimtelijk en groendomein in hoge mate heeft overgedragen aan provincies en gemeenten - **als provincie je meerwaarde** door te werken aan een goed ontwerp van een robuust groenblauw netwerk dat optimaal bijdraagt aan de omgevingskwaliteit, welzijn en welvaart (dus waarbij het maatschappelijk saldo van baten en kosten is geoptimaliseerd). Zie de ontwikkeling van het groenblauwe netwerk als een integrale ontwerpopgave waarmee zowel het welzijn (People), de kwaliteit van de leefomgeving (Planet) als het vestigingsklimaat voor bedrijven en kenniswerkers en ook het toerisme worden versterkt (Profit).

Een sterk infrastructuurnetwerk en groenblauw netwerk vormen samen onderdeel van een economisch, ecologisch en sociaal sterke provincie en Randstad. Het gaat om een groenblauw netwerk dat de stad en verstedelijkt gebied natuurrijker, waterrobuuster en daarmee klimaatbestendiger maakt en ons landschap en erfgoed en onze wateren en natuurgebieden beter met elkaar verbindt en recreatief en toeristisch aantrekkelijker en beter beleefbaar maakt. Als dit netwerk ook onze natte en droge natuurgebieden onderling goed verbindt levert het tevens een belangrijke bijdrage aan het versterken van de natuurwaarden in Zuid-Holland.

Naar verwachting biedt maatschappelijk gezien dit netwerk in de stad en om stad en land te verbinden de meeste voordelen, waar vanuit puur ecologisch oogpunt het robuust verbinden van natuurgebieden het meest bijdraagt aan het versterken van de natuur. Maatschappelijk gezien geldt echter dat vanwege de hogere bevolkingsconcentraties in de stad meer burgers ('baathouders' in MKBA-jargon) van die groenblauwe baten profiteren. Dit profijt zit o.a. in een betere gezondheid en meer welzijn door uitzicht op en meer beweging in een natuur- en waterrijke(r) omgeving. Zo zuivert dit netwerk de lucht en het water, gaat het zomerse stedelijke hitte-eilandeffect tegen en zorgt dat de stad door een meer waterrobuuste inrichting beter om kan gaan met wateroverlast door naar verwachting steeds vaker voorkomende heftige neerslag. Dit komt doordat het water via dit robuuste groenblauwe netwerk beter wordt gebufferd, opgeslagen en afgevoerd. De vastgoedwaarden stijgen sterk in een aantrekkelijke groene en waterrijke omgeving. Dit geldt zowel voor woningen, winkels, kantoren als bedrijfspanden. Zo is stedelijk wonen en werken aan grachten zeer gewild.

Bij groenblauwe dooradering gaat het om investeringen die zelfs in het relatief dunbevolkte buitengebied van Zuid-Holland maatschappelijk meer opbrengen dan ze kosten. De MKBA's naar groenblauwe dooradering in de Hoeksche Waard tonen dit aan. Iedere euro die hier in het groenblauwe netwerk wordt geïnvesteerd levert maatschappelijk gezien het grofweg het dubbele op. Een maatschappelijk rendement dat lang niet altijd wordt bereikt bij investeringen in 'harde' infrastructuur (wegen en dijken) die doorgaans volledig met publieke middelen worden bekostigd.

Highline New York

Bron: Groenblauwenetwerken.com (The Highline New York, ontwerp van Nederlander Piet Oudolf)

5. Werk samen aan de realisatie van dit netwerk

Werk vervolgens ook **samen met een brede coalitie van partners aan de realisatie** van een hoogwaardig en robuust groenblauw netwerk met een breed maatschappelijk en financieel draagvlak. Bij die partners gaat het zowel om de overheden (rijk, provincies, gemeenten en waterschappen) als andere partijen die zorgen voor aanleg, beheer en onderhoud, waaronder uiteraard ook de bedrijven maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen. Zo kwam bij Alterra onlangs het rapport [Climate Proof Cities](#) uit, dat handvatten biedt voor klimaatbestendige steden.

Omdat aantoonbaar en beleefbaar succes de honger naar verder succes vergroot stellen wij voor om eerst het laaghangend fruit te plukken en dus eerst daar in het groenblauwe netwerk te investeren waar dit urgent en snel te realiseren is en een hoog maatschappelijk rendement heeft. Breid na bewezen succes dit netwerk stapsgewijs en gebiedsgewijs verder uit tot een provinciedekkend netwerk dat ook aansluit op het netwerk daarbuiten.

Zo geldt met name in stedelijk gebied dat heftige buien leiden tot overlast en soms ook tot veel materiële schade. Bij dit laaghangend fruit gaat het o.a. om het in en rond de stad inrichten van natuurlijke oevers en het natuurlijker en natuurrijker inrichten van recreatiegebieden, sloten en plassen, het inrichten van tijdelijke natuur, het verminderen van het verhard oppervlak, het realiseren van meer groene daken en gevels en het beter verbinden van stedelijk groen en water tot één robuust en samenhangend netwerk.

Wij zien voor ons dat hier vooral fijnmazig gebiedsgewijs en gebiedsspecifiek invulling aan wordt gegeven, binnen een grofmazig groenblauw provinciaal netwerk dat weer past en aansluit binnen de nationale en internationale netwerken.

Werk met name lokaal en regionaal samen met actieve en deskundige burgers die zich willen inzetten voor hun directe leefomgeving. Door provinciale steun en samenwerking ontstaat er meer slagkracht en zal er meer resultaat worden geboekt.

Wij verwachten dat een substantieel deel van de financiële middelen uit het Deltaprogramma (€20 miljard aan nieuwe maatregelen de komende 30 jaar) hiervoor zijn aan te wenden, met name voor de doelen voor [Ruimtelijke Adaptatie](#), die met investeringen in het groenblauwe netwerk kunnen worden gerealiseerd.

Groenblauwe dooradering draagt immers bij aan een klimaatbestendige en waterrobuuste leefomgeving en zal naar verwachting ook op aantrekkelijke en kosteneffectieve wijze invulling geven aan de [Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie](#) om schade door hitte en droogte, maar ook door overstroming en extreem weer tegen te gaan.

Verder kunnen ook Europese middelen uit het GLB ter vergroening van het landbouwbeleid worden benut voor het groenblauw dooraderen van het landschap, zie daarvoor ook het PAL-advies [Benut het GLB voor een vitaal en aantrekkelijk platteland](#). Groenblauwe dooradering sluit ook nauw aan bij de nieuwe Europese strategie voor het omgevingsbeleid waarbij wordt ingezet op [Investerings in de groene infrastructuur](#), omdat die meervoudige revenuen opleveren voor mens, maatschappij en natuur.

Onlangs kwam het Nationaal Groenfonds met het rapport [Mogelijkheden voor private en maatschappelijke financiering voor natuur](#). De [Kamerbrief](#) hierover meldt dat pensioenfondsen en verzekeraars bereid zijn om in natuur te investeren wanneer er een solide rendement gemaakt kan worden.

Bij en na gebleken succes is dit netwerk verder uit te breiden en bij aanhoudend succes stap voor stap over het hele grondgebied van onze provincie uit te rollen. Monitor de resultaten, zodat geleerd wordt van succesvolle praktijkvoorbeelden.

Bron: [Natuurlijk Kapitaal Nederland](#)

Bijlage 1: Aanloop naar deze notitie

Deze notitie over groenblauwe dooradering vloeit mede voort uit de drukbezochte publieke PAL-lunchlezing 'Hoe natuurlijk verder?' van afgelopen september. Bij deze lezing gaf ecooloog prof. dr. **Matthijs Vos** van het Centrum voor Milieukunde Leiden ([CML](#)) en de Ruhr Universiteit Bochum ([RUB](#)) de presentatie over het [Versterken van de natuurwaarden](#).

Daphne Teeling, regiodirecteur Zuid-Holland en Zeeland van het Instituut voor Natuureducatie en duurzaamheid ([IVN](#)) verzorgde de presentatie over het [Versterken van de natuurbeleving](#). Die beleving draagt sterk bij aan het creëren van een rijke voedingsbodem voor betrokkenheid bij de natuur en begrip voor het natuurbeleid. Of in de woorden van de kinderen van Daphne 'het vuur in de buik voor natuur', een fascinatie die zij iedereen gunt.

Integrale benadering: oog voor People, Planet en Profit

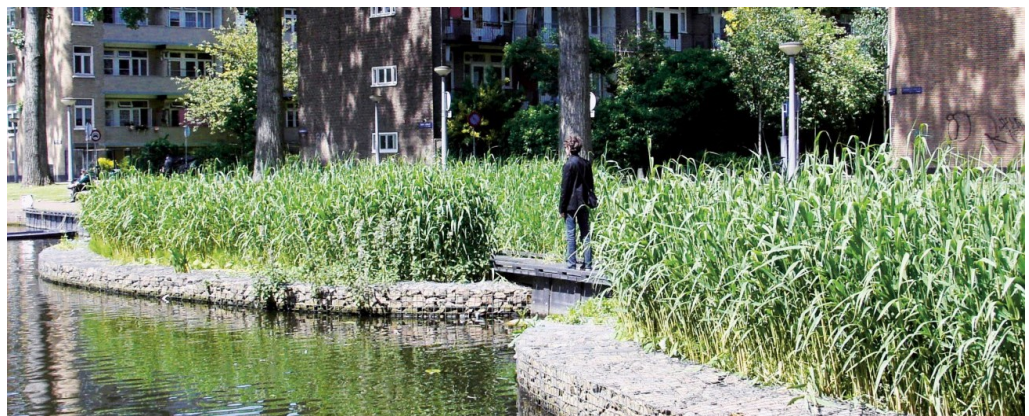
Deze notitie sluit aan op ons advies dit voorjaar over de Rijksnatuurvisie [Hoe gaat de provincie natuurlijk verder?](#) en richt zich op meer natuur- en waterinclusief provinciaal beleid met meer maatschappelijke winst. Met een sterk ofwel robuust groenblauw netwerk streven wij zowel in de nabije als verdere toekomst naar het versterken van:

- **People:** de **gezondheid** en het **welzijn** van onze burgers en bezoekers in de vorm van meer nabije en aantrekkelijke en beter bereikbare en beleefbare water en natuur, die ook zorgt voor zomerse verkoeling.
- **Planet:** met dit netwerk wordt onze leefomgeving waterrobuust en klimaatbestendig ingericht en worden de natuurwaarden versterkt in het drukke en dichtbevolkte Zuid-Holland Een betere **leefomgevingskwaliteit** is niet alleen nuttig maar ook aangenaam voor mens en natuur.
- **Profit/Prosperity:** in de vorm van een **sterker leef-, woon- en vestigingsklimaat** in Zuid-Holland, o.a. in de vorm van groenblauw dooraderde woon- en werkgebieden, maar ook in de vorm van recreatief en toeristisch aantrekkelijker en toegankelijker landschap (zowel stedelijk als niet-stedelijk).

Deze notitie sluit aan bij ons advies [Tien kansen voor een nieuw college](#) om als provincie op hoofdlijnen invulling te geven aan gebiedsoverstijgende structuren, netwerken en opgaven en ruimte te bieden aan gebiedsgerichte invulling samen met partners. Het groenblauwe netwerk vormt daar nadrukkelijk onderdeel van.

Aangenaam, nuttig en gezond

Het gaat in deze notitie om het realiseren van voor mensen nuttige en aangename natuur en water. Zo blijkt uit onderzoek van de Gezondheidsraad naar de wetenschappelijke stand van zaken ten aanzien van de relatie [Natuur en gezondheid](#) dat natuur bijdraagt aan herstel van stress, het stimuleren tot bewegen, het vergemakkelijken van sociaal contact, het bevorderen van de ontwikkeling van kinderen en het bevorderen van persoonlijke ontwikkeling en zingeving bij volwassenen. Met name de afgelopen tien jaar is er veel wetenschappelijk onderzoek verricht dat de bijdrage van groen aan de gezondheid aantoonst, o.a. door [Jolanda Maas aan de VU](#). Zie voor meer informatie [Hetgroenemedicijn.nl](#).

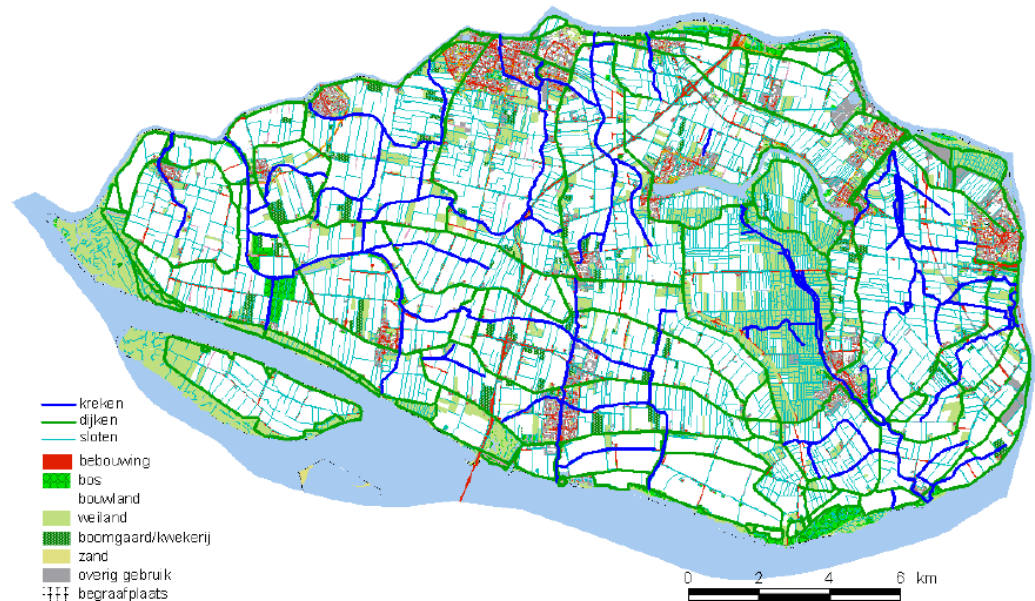
Bron: [Groenblauwenetwerken.com](#)

Bijlage 2: Bestaande en gerealiseerde groenblauwe plannen

Inleiding

In deze bijlage worden vier goede voorbeelden uitgewerkt van plannen voor groenblauwe en groene en blauwe netwerken in Zuid-Holland. Allereerst gaat het om de groenblauwe plannen voor de **Hoeksche Waard** en de **Leidse Ommelanden**. Vervolgens worden de door Adriaan Geuze ontwikkelde robuuste **Groene loper** van Den Haag naar Rotterdam en verder naar natuureiland Tiengemeten en de door Ronald Waterman en Jaap Brouwer in het kader van **Aquapunctuur** ontwikkelde robuuste waternetwerk in Zuid-Holland. Ook wordt ingegaan op de reeds gerealiseerde **Groenblauwe Slinger**.

Hoeksche Waard

Bron: Alterra rapport 1042 [Groenblauwe dooradering in de Hoeksche Waard](#)

De voorstellen voor de groenblauwe dooradering van de Hoeksche Waard, ontwikkeld voor en door burgers uit deze streek, vormt een goed voorbeeld van een integrale aanpak met een maatschappelijk batig saldo. In deze plannen zorgen natuurlijke dijken en krekken voor de grofmazige groenblauwe dooradering van het landschap, waar natuurlijke oevers en akkerranden zorgen voor de fijnmazige dooradering. De kosten van dit plan blijven beperkt, omdat er gebruik gemaakt wordt van bestaande landschapselementen als dijken en krekken die natuurrijker worden ingericht en beheerd. De natuurlijke akker- en slootranden passen bovendien bij de vergroeningseisen van het Europese landbouwbeleid (GLB) en de Europese water kwaliteitseisen (KRW).

De plannen voor de groenblauwe dooradering van deze streek zijn voor het eerst beschreven in het rapport [Biodiversiteit Hoeksche Waard](#) voor en door burgers en later wetenschappelijk verder uitgewerkt en onderbouwd in de Alterrastudies [Groenblauwe dooradering in de Hoeksche Waard](#) (2004) en de [Kwaliteitsimpuls groenblauwe dooradering](#) (2006)

Door Witteveen+Bos is voor de groenblauwe dooradering van de Hoeksche Waard een maatschappelijke kosten baten analyse (MKBA) gemaakt, waarvan de uitkomsten zijn beschreven (op p. 70) in het rapport [Investeren in het Nederlandse landschap; opbrengst: geluk en euro's](#) (2007). Uitkomst van deze MKBA: **ieder euro die je hier aan het groenblauwe netwerk besteedt levert maatschappelijk**

gezien grofweg het dubbele op (met €113,8 miljoen aan kosten en € 219,7 miljoen aan baten).

Bron: Akkerwijzer.nl

Grootste baten van dit groenblauwe netwerk zijn een aantrekkelijker landschap en aantrekkelijker bebouwing dat zorgt voor extra woon- en recreatiegenot. Ook levert die groenblauwe dooradering een stevige bijdrage aan de lucht- en waterkwaliteit. De bijdrage aan de natuurlijke plaagonderdrukking en gewas-beschutting is relatief bescheiden (ieder ca. 1% van de baten).

De kosten voor dit groenblauwe netwerk zitten vooral in het uit productie nemen van landbouwareaal voor het inrichten van die natuurranden en voor aanleg en beheer van de extra natuur. Praktisch probleem bij het realiseren van vooral die natuurrijke akkerranden en oevers is dat agrarische ondernemers hier vooral de kosten voor dragen, omdat zij hierdoor productief landbouwareaal verliezen, terwijl alle bewoners en bezoekers van de Hoeksche Waard hiervan profiteren.

Die agrarische ondernemers zullen dit inkomstenverlies gecompenseerd willen zien. Tot op heden zijn die natuurrijke akkerranden (dan ook) vooral gefinancierd uit publieke middelen (met name vanuit de EU, de provincie en de waterschappen).

Leidse Ommelanden

Het Concept Uitvoeringsprogramma Groen 2015 meldt dat 'de **regio Holland-Rijnland** een groenblauw netwerk wil ontwikkelen dat stad en land met elkaar verbindt' (p. 23). Als onderdeel hiervan wordt in de **Leidse Ommelanden** 'gewerkt aan een de ontwikkeling van een samenhangend groenblauw recreatief netwerk' volgens het op de volgende pagina afgebeelde en rond Leiden ontwikkelde spinnenwebmodel:

Singelpark Leiden

Bron: Singelpark.nl (ontwerp voor Singelpark Leiden van Lola landscape architects)

Bron: Mijngroenongroen.nl

Dit model voor de groenstructuur in en rond Leiden bestaat uit een binnen- en een buitenring. De binnenring is een aaneengesloten park waar groenblauwe routes vertrekken naar omliggende groene recreatieve gebieden. De buitenring is de huidige stadsrand van Leiden waar groene recreatieve verbindingen met ommetjes en fietsroutes van en naar de stad ontstaan. Bij de inrichting van de verschillende recreatiegebieden wordt rekening gehouden met de uitkomsten en wensen van de gebruikers, zoals beschreven in de provinciale [Leefstijlatlas Dagrecreatie](#). Meer informatie treft u op Mijngroenongroen.nl, dat aansluit bij het project 'Groene Cirkels'. Ook het Singelpark Leiden vormt onderdeel van dit netwerk.

Robuuste groene en blauwe lopers

Kroon op en blikvangers voor dit sterke groenblauwe recreatienetwerk zijn **uitnodigende robuuste groene of blauwe lopers. Die lopers verbinden voor de recreant op simpele en aantrekkelijke wijze stadshart met stadshart en stad met land.** Deze lopers leveren een krachtige bijdrage aan de doelstelling van de provinciale groenvisie om onze inwoners snel en eenvoudig met het groen te verbinden. In Noord-Brabant is te zien hoe deze [Groene corridor](#) op inspirerende en succesvolle wijze een **15 kilometer lange** en **8 meter brede laan** omzoomd door **10 bomenrijen** de lichttoeren in het stadshart van Eindhoven recreatief verbindt met de monumentale St. Petruskerk in het stadshart van Oirschot. De route loopt o.a. via het op voormalig Philipsterrein aangelegde stadspark Strijp en de [Philips fruittuin](#) door het Groene Woud naar Oirschot. Het initiatief voor deze monumentale route komt van Jan Baan van het Brabants Landschap, dat door Adriaan Geuze tot een ontwerp is uitgewerkt en nu gefaseerd wordt gerealiseerd. Naar zo'n groene recreatieve verbinding hoeft niemand op zoek te gaan, want deze dient zich evident aan iedereen aan. Dit ontwerp is mede geïnspireerd is op het Lange Voorhout in Den Haag, dat vroeger verbonden was met het Haagse Bos en de groene entree vormde voor deze stad. Zou het bijvoorbeeld niet prachtig zijn als het Lange Voorhout in Den Haag weer onderdeel vormt van een robuuste groene stad-landverbinding? Ditmaal als een robuuste recreatieve route, die via de Lange Vijverberg, het Toernooiveld en het Malieveld verbonden is met het Haagse Bos en van daaruit bijvoorbeeld met de snelfietsroute (de Via 44) naar Leiden of de landgoederenroute van Wassenaar.

En zou het niet prachtig zijn als de Haarlemmertrekvaart / Leidsevaart vanaf de singel en citadel van het stadshart van Leiden weer een drukbevaren route wordt naar de singel en citadel van het stadshart van Haarlem? Ditmaal niet voor zakelijk maar voor recreatief vaarverkeer, waarbij het overigens ook aangenaam fietsen of wandelen is langs zo'n route.

Historische groene loper: Lange Voorhout

Historische blauwe loper: Leidsevaart

Geuzes robuuste fietsroute Den Haag – Rotterdam

Geuzes robuuste fietsroute Rotterdam – Tiengemeten

Die fietsroute loopt daarna ook door van Rotterdam naar natuureiland Tiengemeten.

De recreatieve fietsbrug 'de groene verbinding' (zie de afbeelding op p. 8) van Rotterdam naar het Buitenland van Rhoon kan uiteraard onderdeel uitmaken van of aantakken op deze route.

Benut de groene loper voor recreatie en toerisme

Waar bij de conferentie 'de Gastvrijheidseconomie van het Groene Hart' van 13 november 2014 de directeur marketing van I-Amsterdam Frans van der Avert zich afvroeg wat de buitenlandse toerist die enkele dagen Nederland bezoekt in het Groene Hart of Zuid-Holland te zoeken heeft, vormt die robuuste groene loper voor de fietsende toerist een aantrekkelijke manier om de Hollandse landschappen, bekend van de Hollandse meesters, te beleven: **Holland by bike!**. Uit de [Kerncijfers gastvrijheidseconomie 2013](#) blijkt namelijk dat bijna 30% van hen fietst tijdens de vakantie in Nederland. Het is zaak om bestaande robuuste fietsroutes stukken aan te takken of onderdeel uit te laten maken van deze robuuste groene loper, waaronder b.v. het Mekelpark:

Mekelpark TU-wijk Delft (voorheen ontsluitingsweg en verkeersader Mekelweg)

Benut de groene loper ook voor het woon-werkverkeer

Die groene loper verbindt ook de kennisinstellingen tussen Den Haag, Delft en Rotterdam. Verleng die groene loper ook naar Leiden of verbind deze met de snelfietsroutes vanuit Den Haag naar Leiden. De Slowlane in Eindhoven laat zien dat een fietsverbinding tussen kennisinstellingen maatschappelijk zeer lonend is. Die Slowlane is een 32 kilometer lange en vier meter brede conflictvrije hoogwaardige fietsroute die de economische kennisinstellingen en toplocaties in de regio Eindhoven met elkaar verbindt. Dit fietspad ligt in het groen en loopt ook over en langs water. De [MKBA](#) van deze fietsroute is extreem positief, waarbij de baten een factor 5 groter zijn dan de kosten (€ 55 miljoen aan baten en € 11 miljoen aan kosten).

Slowlane Eindhoven

Robuuste blauwe lopers

Vaarnetwerk

Bron: Aquapunctuur.nl

Ook ons (historisch) vaarwegennet zal recreatief beter worden benut als stadshart met stadshart en stad en land via robuuste recreatieve vaarverbindingen worden verbonden en deze steden (weer) over aantrekkelijke waterfronten beschikken. Dit sluit ook goed aan bij ons erfgoedadvies [Maak ook met een sterk vaarnetwerk erfgoed en landschap beleefbaar!](#) en het advies van het College van Rijksadviseurs [Het vaarnetwerk van de Randstad](#) dat beschrijft hoe waterrecreatie kan bijdragen aan het vestigingsklimaat. Dit is uiteraard ook aantrekkelijk voor buitenlandse toeristen: **Holland by boat!**

Jaap Brouwer presenteerde eerder voor Eric Luiten, de provincie en de PAL hoe met relatief beperkte ingrepen en kleine investeringen ([Aquapunctuur](#)) de kwaliteit en bevaarbaarheid van het historisch vaarnetwerk (ook) in Zuid-Holland sterk kan worden verbeterd. Dit waternetwerk verbindt alle Hollandse steden, landschappen en plassen met elkaar. Het door Jaap Brouwer samen met Ronald Waterman doorontwikkelde aquapunctuur bestrijdt de verwaarlozing en waterverzuiling door het vaarwegennet dat de historische steden van Zuid-Holland met elkaar verbond als basis te gebruiken voor een goed functionerend en modern waternetwerk. Waar nu de steden hun rug nog vaak naar het water toe hebben gekeerd zal dit moeten worden omgedraaid, zodat die steden met aantrekkelijke waterfronten weer volop van dit water kunnen profiteren. Dit wordt gedaan door te streven naar multifunctioneel gebruik van dit water, waar de volgende functies en gebruikers van profiteren:

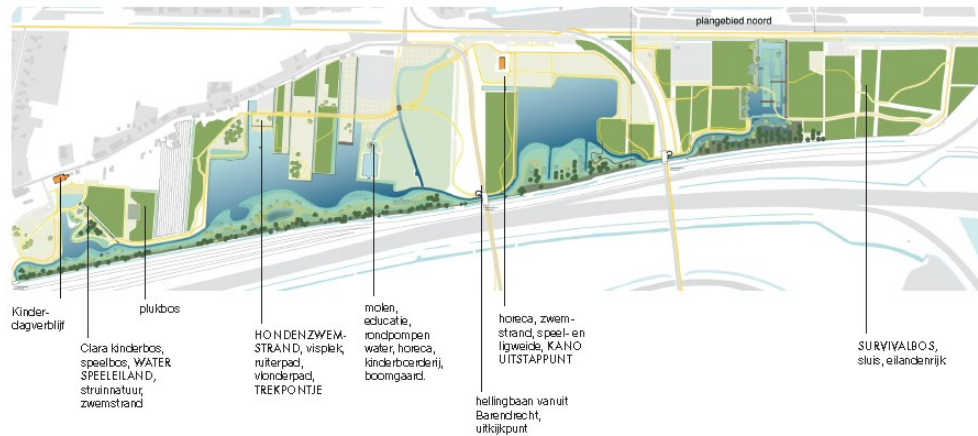
- de beroepsvaart (goederen en personen)
- de toeristische en recreatieve vaart
- andere watersporten (o.a. vissen en zwemmen)
- evenementen aan en op het water

- bouwen aan het water / waterfrontontwikkeling: gebouwen aan (multifunctioneel) vaarwater zijn meer waard dan aan 'kijkwater'.
- Natuur (planten en dieren in, aan of rond het water),

Ook de 'blauwe verbinding' van Rotterdam naar het Buitenland van Rhoon vormt een recreatieve blauwe loper waarvan de aanleg in ons advies over het [Buitenland van Rhoon](#) wordt ondersteund. Als deze gerealiseerd is kun je met de kano varen van het Zuiderpark in Rotterdam tot aan Barendrecht en Albrandswaard.

Blauwe verbinding

RECREATIE

Bron: BOCL.nl

Blauwe verbinding

Bron: gkbgroep.nl

Groenblauwe slinger

Het project de [Groenblauwe Slinger](#) is onlangs afgerond. Het gaat om in totaal vijf natuur- en recreatiegebieden tussen de stedelijke gebieden rond Den Haag en Rotterdam. Er is hier ruimte voor natuur, water, recreatie en voor het open agrarische weidelandschap. Dit gebied is vanaf 1989 ontwikkeld en vanaf 1999 t/m 2012 vooral gerealiseerd vanuit de behoefte om het stedelijk gebied niet aan elkaar vast te laten groeien en minder vanuit de visie om dit te ontwikkelen tot of onderdeel te laten zijn van een sterk groenblauw netwerk. De [Evaluatie](#) van dit project in 2012 concludeert o.a. dat in de loop der jaren de focus is verschoven van natte (moeras)natuur naar recreatie met ook plek voor waterberging. De Groenblauwe Slinger vormt door de aanwezigheid van fysieke barrières (zoals snelwegen) geen fysieke eenheid. Er is daarnaast ook geen bestuurlijke eenheid en bij de realisatie is het totale project opgeknipt in deelprojecten, waardoor de beoogde bestuurlijke en inhoudelijke samenhang slechts beperkt is gerealiseerd. Er was sprake van verkokerde financiering- en organisatiestructuren. Inzet van krachtige instrumenten bleef achterwege. De Groenblauwe Slinger vormt in praktijk geen goed voorbeeld van een aansluitend en beleefbaar groenblauw netwerk van recreatie, natuur en/of water.

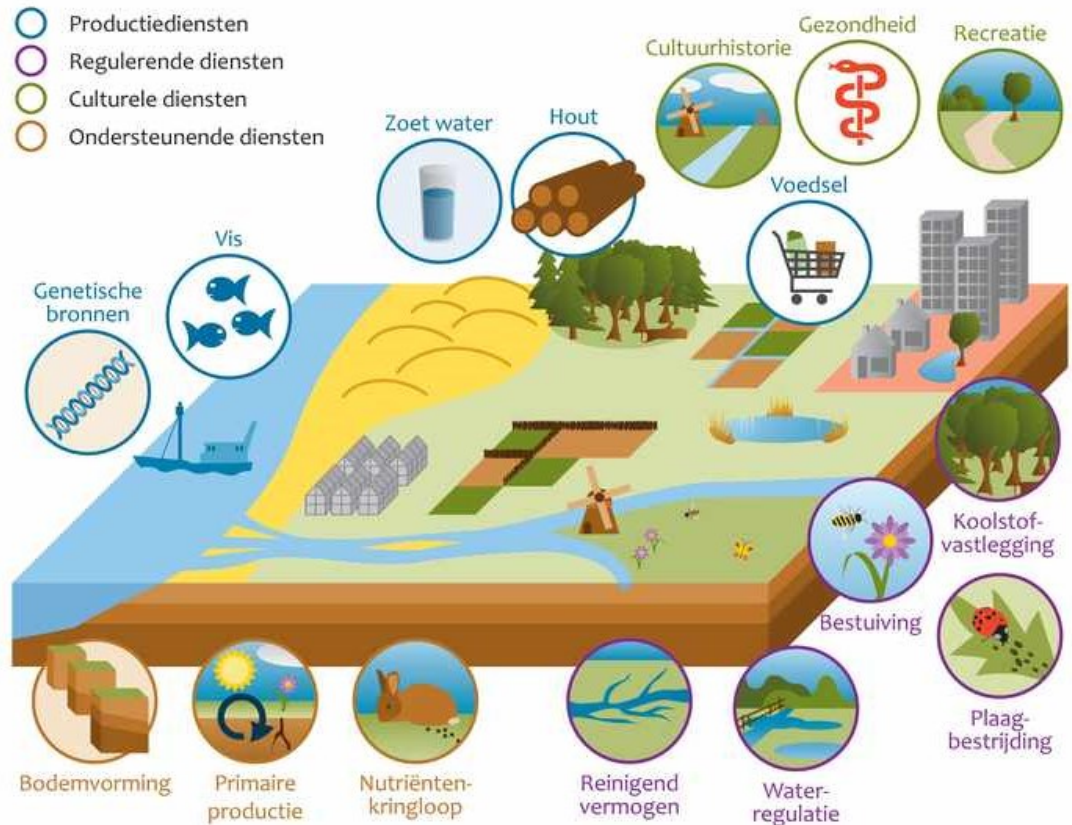
Groenblauwe Slinger

Bron: [Groenblauweslinger](#)

Bijlage 3: Ecosysteemdiensten

Ecosysteemdiensten zijn diensten die de natuur levert die nuttig en aangenaam voor ons zijn. Bij ecosysteemdiensten wordt doorgaans een onderscheid gemaakt tussen de volgende vier typen diensten, die in onderstaande figuur worden geïllustreerd en vervolgens worden toegelicht:

Bron: biodiversiteit.nl

Vier typen ecosysteemdiensten:

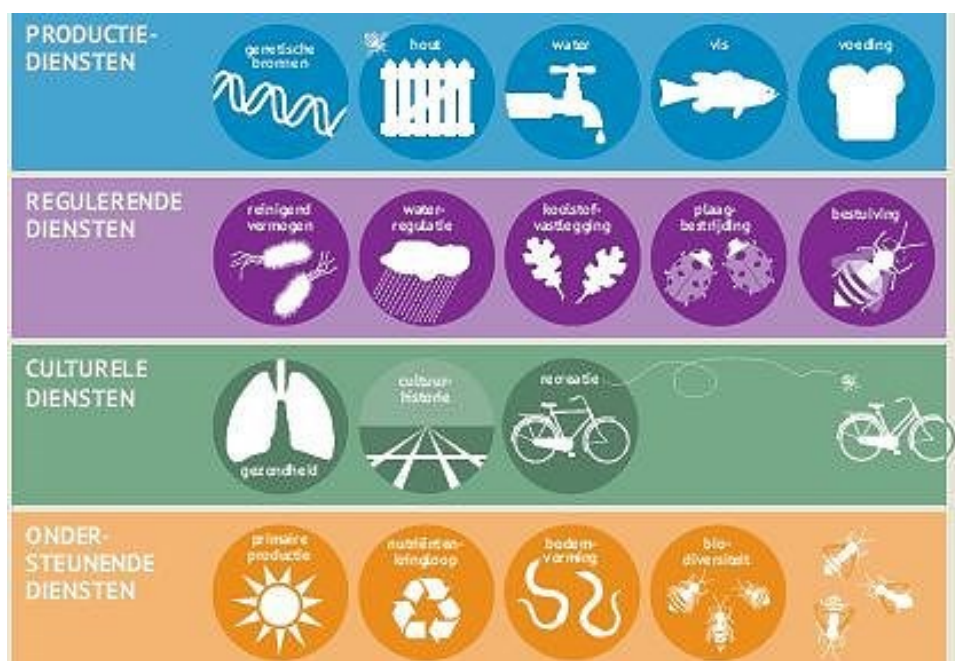
- **Producerend:** producten die wij direct van onze grond en uit de natuur kunnen oogsten, het gaat dan o.a. om voedsel, grondstoffen voor medicijnen, kleding, bouw- en constructiemateriaal (o.a. hout), etc.
- **Regulerend:** o.a. gewasbevruchting, natuurlijke plaagbestrijding, buffering en zuivering van bodem en water en koolstofvastlegging.
- **Ondersteunend:** bodemleven dat bijdraagt aan de bodemvorming en bodemvruchtbaarheid.
- **Cultureel:** natuur, water, landschap en erfgoed waarin kan worden gerecreëerd en dat bijdraagt aan onze gezondheid.

Met het Millennium Ecosystem Assessment (2005) zijn de ecosysteemdiensten vooral wetenschappelijk goed op de kaart gezet (zie Millenniumassessment.org).

De doorwerking van die ecosysteemdiensten in natuurbeleid (interne integratie) en andere beleidsvelden (externe integratie) en de inzet hierop door overheden, ondernemers en overige maatschappelijke partners blijft in Nederland voornamelijk beperkt. Zo constateert een de WUR-studie [Ecosysteemdiensten in de praktijk](#) op grond van de werkwijzen van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) en Natuurmonumenten dat in Nederland geen gebieden gevonden zijn waar de ecosysteemdienstenbenadering het uitgangspunt vormde van een gebiedsontwikkeling.

Die beperkte doorwerking van ecosystemendiensten geldt ook voor het provinciaal ruimtelijk en natuurbeleid van Zuid-Holland. Zo wordt in de [Visie Ruimte en Mobiliteit](#) het woord 'ecosysteem' alleen gebruikt in de verklarende woordenlijst. De visie gaat niet in op de diensten die ecosystemen ons leveren en hoe deze gehandhaafd of versterkt kunnen worden. In de [Beleidsvisie Groen](#) is het handhaven en verbeteren van ecosystemen en ecosystemendiensten wel opgenomen als strategie, die echter in deze visie of in de bijbehorende uitvoeringsprogramma's niet onder die titel verder wordt uitgewerkt.

De Universiteit Wageningen beschrijft in het rapport [Graadmeter Diensten van Natuur](#) dat de vraag naar verschillende ecosystemendiensten in Nederland sneller toeneemt dan het aanbod, wat betekent dat wij hier niet duurzaam mee omgaan, terwijl het rijksdoel is om in 2020 het natuurlijk kapitaal te behouden en duurzaam te gebruiken. Deze universiteit beschrijft in het rapport over ecosystemendiensten [Van denken naar doen](#) dat waar Nederland en Vlaanderen die diensten vooral bekijken voor natuurgebieden, in Engeland dit vooral gebeurt voor landbouwgronden. In alle onderzochte gebieden in de drie landen vinden belanghebbenden de technische taal die in relatie tot ecosystemendiensten gebruikt wordt te complex. Dit vraagt om vereenvoudiging en concretisering, waar deze notitie aan poogt bij te dragen.

Bron: [Kennislink.nl](#)

Het PBL tracht met de themasite [Natuurlijk Kapitaal Nederland](#) natuur en economie beter met elkaar te verbinden. In het programma Natuurlijk Kapitaal Nederland (NKN) wordt, samen met bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden, de ecosystemebenadering toegepast in praktijkprojecten, om zo te ontdekken waar economie en natuur elkaar kunnen versterken. Dit past bij de ambitie van het kabinet om natuur (Planet) en economie (Prosperity) meer met elkaar te verbinden. Deze notitie zet daarbij de mens (People) centraal.

Bron: [Natuurlijk Kapitaal Nederland](#)

Bijlage 4: Groenblauwe dooradering en ecosysteemdiensten

Groenblauwe dooradering als mogelijke invulling van ecosysteemdiensten

Met deze notitie beogen wij de kloof te verkleinen tussen de wetenschappelijke kennis over ecosysteemdiensten, de beleidsmatige vertaling hiervan en de uitvoering van praktische maatregelen door provincie en partners om die diensten te versterken en van burgers en bedrijven om ze te benutten en beleven. Groenblauwe dooradering vormt één van de mogelijkheden om de diensten die natuur en water ons leveren in Zuid-Holland te behouden en versterken. In deze notitie gaat het over het groenblauw dooraderen en verbinden van stad en land.

In de [Beleidsvisie Groen](#) is groenblauwe dooradering als volgt beschreven (p. 23): “Groenblauwe dooradering: ruimte voor biodiversiteit in het landschap. Met groenblauwe dooradering wordt een fijnmazig netwerk van relatief natuurlijke ecosystemen of halfnatuurlijke landschapselementen in het landschap bedoeld, zoals sloten, slootkanten, heggen, houtwallen en bomenrijen. Meestal gaat het om al aanwezige structuren en elementen. Groenblauwe dooradering levert een belangrijke bijdrage aan de ecologische basiskwaliteit van gebieden. Het bevordert de overlevingskansen voor planten en dieren en de belevingswaarde van het landschap. Het heeft een functie als leefgebied, maar wordt door dieren en planten ook gebruikt om zich te verplaatsen, bijvoorbeeld om van het ene naar het andere natuurgebied te gaan. En met goed beheer, het wegnemen van barrières en de aanleg van extra elementen kan deze functie worden verbeterd. Bovendien profiteren vele soorten juist van de combinatie van grote natuurgebieden met groenblauwe dooradering.”

Fijnmazige en grofmazige groenblauwe dooradering

Aanvullend aan deze beschrijving kan groenblauwe dooradering behalve fijnmazig ook grofmazig zijn, zoals in de vorm van robuuste ecologische verbindingen of verbindingzones naar en tussen natuurgebieden. Het gaat daarbij bij voorkeur om robuuste brongebieden van waaruit de natuur (planten en dieren) via het groenblauwe netwerk stad en land kan bereiken. In die brongebieden vinden vele soorten de ruimte om zich te voeden, te rusten en voort te planten. In die gebieden kunnen vele soorten dekking zoeken en vanuit die gebieden stad en land herkoloniseren, mochten zij daar bijvoorbeeld door gebrek aan voedsel en veiligheid tijdelijk niet hebben kunnen overleven. Groenblauwe dooradering versterkt de kwaliteit (biodiversiteit) van die natuurgebieden en die natuurgebieden versterken de kwaliteit (biodiversiteit) van de groenblauwe dooradering.

Soortenrijkdom vraagt om robuuste natuurgebieden

De presentatie van Matthijs Vos bij de PAL-lunchlezing leert ons dat de soortenrijkdom toeneemt met de omvang van het natuurgebied en dat soortenrijkdom bijdraagt aan ecosysteemdiensten, nu en in de toekomst. Los van de discussie over de intrinsieke waarde van natuur, die mede is ontstaan vanwege opname van dit begrip in de nieuwe Natuurwet - die discussie kwam ook aan bod bij de publieke discussie van de PAL-lunchlezing - pleit hij voor zorg voor en een rationeel gebruik van biodiversiteit. Rijkdom aan soorten en ecosystemen is immers van waarde voor de mens, waar zorgvuldig mee om dient te worden gegaan..

Hij pleit ook waar mogelijk voor een synergie van ecosysteemdiensten (dus producerend, regulerend, ondersteunend en cultureel) en soortenbescherming waar mogelijk en ziet daarbij, mede in het licht van de overdracht van een groot deel van het natuurbeleid van het Rijk naar de provincies, **een cruciale rol voor de provincie**. Want waar de EU zich alleen richt op de grootste natuurgebieden en gemeenten te kleinschalig zijn kunnen provincies wel op een relevante schaal beleid voeren, waaronder initiatieven coördineren.

Bron: Groenblauwenetwerken.nl

Zijn recept en vereiste voor een duurzaam Zuid-Holland is: robuuste natuurgebieden (Natura 2000)('sparing') in een groenblauw dooraderd landschap dat is verbonden met die natuurgebieden en dat ecosysteemdiensten slim benut ('sharing'). Het gaat dus om natuur **reserveren** (in robuuste natuurgebieden) en natuur waar zinvol slim **combineren** met andere functies (daarbuiten).

Betrokkenheid bij natuur vraagt om kennis en ervaring

Bron: [Presentatie](#) van Dahpne Teeling (IVN) bij PAL-lunchlezing

Volgens de recente SCP-verkenning [Natuur en cultuur](#) is kennis van en ervaring met natuur van cruciaal belang voor de betrokkenheid van burgers, waarbij wordt geconstateerd dat het Nederlandse onderwijs beduidend meer aandacht besteedt aan cultuur- dan aan natuureducatie. Volgens deze verkenning zullen zonder een zekere basisinteresse in de natuur mensen zich niet bij dit veld betrokken voelen en zich er evenmin voor inzetten.

Volgens deze verkenning zou het werken met natuurkaarten en natuurstages die kennis en betrokkenheid kunnen vergroten. Dit sluit nauw aan bij de [Presentatie](#) van Dahpne Teeling (IVN) bij de PAL-lunchlezing.

Natuur om van te genieten

Kennis van natuur draagt ook bij aan de natuurbeleving. Dan is het uiteraard wel zaak dat er nabij, fraai en beleefbaar groen en water is om van te genieten.

Bron: wageningenur.nl (groenblauwe schakels)

Toenemend draagvlak voor natuur, afnemend draagvlak voor natuurbeleid

Onlangs kwam het nieuwsbericht van de Wageningen UR uit met de titel: [Draagvlak voor natuur neemt toe, maar neemt af voor natuurbeleid](#). Dit vormt de belangrijkste conclusie uit het WUR-rapport [Maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuurbeleid](#), dat is gebaseerd op een vijfjaarlijkse enquête onder een representatieve groep Nederlanders. In lijn hiermee is het bericht [Natuurorganisaties verliezen aanhangers](#).

Volgens dit WUR-rapport is een ruime meerderheid van de bevolking voor maatregelen die gericht zijn op het verbinden van natuurgebieden. Ook maatregelen om bestaande natuurgebieden te beschermen, de bescherming van bijzondere flora en fauna, meer natuureducatie en meer groen in de stad worden door een ruime meerderheid (heel) belangrijk gevonden.

Met dit PAL-advies trachten wij de kloof bij het publiek tussen natuur en natuurbeleid te verkleinen. Ook de PAL-lunchlezing van Daphne Teeling van het IVN was hierop gericht.

Burgers willen vooral nabije en beleefbare natuur

Volgens de SCP-verkenning [Natuur en cultuur](#) blokkeert het expertperspectief dat vaak door de overheid, maar vaak ook door natuurorganisaties, wordt gehanteerd en het beleid doorgaans domineert, gericht op het maximaliseren van de biodiversiteit ('donkergroene natuur') - en met weinig oog voor de natuurbeleving van de recreant of de natuurliefhebber - de betrokkenheid van burgers bij en inzet voor natuur. Volgens deze verkenning willen burgers vooral graag groen in de leefomgeving. Dit wordt breed gewaardeerd en komt de leefbaarheid van een woonomgeving ten goede. Met een basisniveau aan lichtgroen in de woonomgeving voor een wandelingetje of speelmoment zijn de meeste burgers al tevreden. Of dat groen ook een ecologische waarde heeft, interesseert veel burgers nauwelijks.

De maatschappelijke baten en kosten van groenblauwe netwerken

Bekeken vanuit de ecosysteemdiensten levert het groenblauw dooraderen van het landschap vooral een bijdrage aan regulerende en culturele diensten. Het maakt het landschap natuurrijker en fraaier. Zo draagt het bij aan de recreatieve ontsluiting en aan de verfraaiing van het landschap, zoals via bewandelbare dijken en akkerranden en bevaarbare kreken en sloten. Verder draagt die dooradering bij aan de gewasbevruchting en natuurlijke plaagbestrijding en aan steviger slootranden en watergangen met natuurlijke oevers die het water beter zuiveren en meer water kunnen opvangen. Ook kunnen door die dooradering soorten beter meebewegen met veranderingen, waaronder die van de seizoenen en van het klimaat (schuivende klimaatzones). Die dooradering verhoogt het de veerkracht / robuustheid van de natuur. De website [Omgevingseconomie](#) biedt inzicht in de kosten en baten van veel groenblauwe projecten. Ook is er een Nederlandse [MKBA Database](#) waar u al deze op internet verschenen Nederlandse studies aantreft.

Groenblauwe dooradering van de stad

De maatschappelijke baten van meer groen en blauw in de stad zijn eenvoudig en snel te berekenen aan de hand van de binnen TEEB stad (TEEB staat voor 'The Economics of Ecosystems and Biodiversity') ontwikkelde [Webtool](#). De in deze webtool gebruikt MKBA-kengetallen zijn met name gebaseerd op de [Kentallen waardering natuur water bodem en landschap](#) (2007) en ook het [Eindrapport Kengetallen](#) voor omgevingskwaliteiten van Witteveen+Bos. Zie voor meer informatie ook de website [De groene stad](#), het rapport [Groen Loont!](#) en de poster [Groen Loont!](#). Verder treft u op [Groenblauwe netwerken](#) een ontwerptool met 92 maatregelen om de groenblauwe waarden in de stad te versterken. Aan het werken van kengetallen zitten ook nadelen en gelden beperkingen, zoals op [MKBA-informatie](#) wordt toegelicht. Met deze webtool zijn ook lastig de additionele **netwerkbaten** van investeringen in stedelijk groen en blauw te berekenen. De netwerkbaten bleken bij de MKBA naar groenblauwe dooradering van de Hoeksche Waard aanzienlijk groter te zijn dan de baten van individuele elementen: die netwerkbaten vormen hier meer dan driekwart van de totale baten, met een fraaier landschap en meer woon- en recreatiegenot als belangrijkste baten. Verder geldt dat de kosten van investeringen in groen en water zich minder makkelijk laten berekenen en daarom niet in deze webtool zijn opgenomen. Deze kosten zijn immers mede afhankelijk van de grond- en vastgoedprijzen die sterk per locatie kunnen variëren en daarom voor iedere locatie apart berekend moeten worden.

London green grid

Bron: [Groenblauwenetwerken.com](#) (London green grid, beter bekend als London green belt)